

National udvikling og borgerliggørelse.

Hovedlinier i Gottlieb Japsens forfatterskab

Af *Gerda Bonderup, Steen Busck, Jens Chr. Manniche, Erik Strange Petersen og Uffe Østergård*

Gottlieb Japsen har i en række større detailundersøgelser og i artikler og foredrag udviklet en sammenhængende opfattelse af den nationale udvikling i Sønderjylland, som på afgørende punkter adskiller sig fra tidligere forskning i emnet, og som i flere henseender kaster nyt lys over fænomenet national udvikling overhovedet. Den følgende artikel gennemgår hans større afhandlinger med det formål at fremdrage hovedtrækkene i denne opfattelse og indkredse, hvori det nye består, og på hvilke punkter Japsens arbejde peger ud over Sønderjyllands historie i snævrere forstand.

Artiklen er vedføjet en så vidt muligt fuldstændig bibliografi over Gottlieb Japsens produktion samt et foredrag, hvori Japsen selv har fremlagt centrale begreber og hovedsynspunkter fra sit arbejde med den nationale udviklings historie.

Sigtet og syntesen

Ud fra en overfladisk betragtning kan Gottlieb Japsens videnskabelige produktion synes meget lokalhistorisk bestemt. Og rigtigt er det, at han i sine arbejder næsten udelukkende har beskæftiget sig med et bestemt, geografisk afgrænset områdes historie, nemlig Nordslesvig. Det er imidlertid væsentligt at holde for øje, at denne beskæftigelse har sigtet videre end det rent lokalhistoriske.

Det væsentligste moment i Japsens arbejder med sønderjysk historie har været centreret omkring betingelserne for den danske nationale bevægelses fremvækst og udvikling i Sønderjylland. Men det er vigtigt, at interessefeltet har rakt længere end blot denne bevægelses historie som sådan. Ikke blot har han villet se den som udtryk for mere generelle økonomiske, sociale og politiske tendenser i samfundsudviklingen, men i det hele taget i lyset af nationalismens betydning og udvikling i det 19. (og 20.) århundrede. Begrebet nationalisme er således det egentlige nøglebegreb i Japsens produktion.

Dette kan illustreres på forskellig vis. I et oplæg til en øvelse over Sønderjylland 1848–1914, hvor Japsen argumenterer for emnets relevans, peger han som det ene punkt på, at Sønderjylland »som diplomatisk problem belyser... et vigtigt udsnit af Europas udenrigspolitiske historie i den periode, der er præget af Tysklands fremvækst til en stormagt«. Og dernæst:

»Sønderjylland er et af de områder, hvor man med størst udbytte kan studere en typisk europæisk nationalbevægelse, herunder modsætningen mellem dansk og tysk, det vigtigere spørgsmål om erobrerstatens indstilling til den indfødte befolkning, nationalismens forhold til åndelige, sociale, økonomiske etc. faktorer, de politiske grupperingers holdning til dette konkrete nationale spørgsmål osv. Det skulle på grund af Sønderjyllands begrænsede udstrækning og relativt store bekendthedskvalitet for deltagerne blive muligt at trænge dybere ind i problemet nationalisme end det er almindeligt i andre dele af Europa, hvor de nationale bevægelser i det 19. århundrede fik central betydning for udviklingen«. ¹

I sin universitetsundervisning har Japsen taget sig for at belyse aspekter af europæiske nationale bevægelser i det 19. århundrede også uden for hertugdømmerne som f.eks. i øvelser over Habsburg-monarkiet og over Irland i det 19. århundrede. Denne bredere og teoretisk bevidste angrebsvinkel udmøntes i et explicit krav til, hvordan undersøgelser af nationale bevægelser skal gribes an: I en anmeldelse af H. Fangel: *Haderslev Bys Historie 1800–1945, I* (1975) skriver han således:

»Det er ikke blot et spørgsmål om at udnytte kilderne, men endnu mere om at have teoretisk indsigt i liberalismen og nationalismen. En sådan indsigt fremtræder ikke i Fangels bog, der gøres ikke rede for de faktorer, der førte til de nationale bevægelser opståen, for disse bevægelser karakteristiske træk eller for den betydning, de har haft for den historiske udvikling«. ²

I citatet kædes liberalisme og nationalisme sammen. Hermed berøres et andet centralt moment i Japsens arbejde med de sønderjyske nationalitetsproblemer. For ham er nationalisme uløselig forbundet med det borgerlige samfunds fremvækst. »Nationalisme havde altid en borgerlig, liberalistisk sjæl« hedder det, ³ eller »borgerliggørelse og national bevægelse er to sider af samme sag«. ⁴ Dan-nelsen af nationale enhedsstater opfatter han som væsentlige mål for det 19. århundredes borgerlige revolutioner. ⁵

1. Institutavis, Hist.Inst. Århus Universitet, 31.1.1977

2. Sønderjyske Årbøger 1976, s. 192-95 (Sjy.Årb.)

3. Sjy. Årb. 1973, s. 63

4. Ibid., s. 65

5. G. Japsen: *Europæiske revolutioner*, duplikeret

Nationalisme og nationale bevægelser er derfor for Japsen klassebestemte størrelser, og på denne baggrund må hans videnskabelige produktion forstås. Hovedresultaterne af sine minutiøse detailundersøgelser af forskellige sider af sønderjysk historie inden for de sidste par hundrede år har Japsen søgt at sammenfatte i et foredrag fra 1973: »Betragtninger over den danske bevægelse i Nordslesvig«. ⁶ I kraft af det forsøg på en syntese af Sønderjyllands historie i nyere tid, som dette foredrag udgør, kan det være rimeligt at tage udgangspunktet her, når man vil forsøge at redegøre for hovedpunkterne i Japsens historiske produktion.

Mens den tyske og slesvigholstenske bevægelse lignede de fleste andre nationale europæiske bevægelser, nær knyttet sammen med den borgerlige liberalisme og dennes bærende lag – bourgeoisiet med akademikere og embedsmænd, havde den danske bevægelse i sin oprindelse en fundamentalt anden karakter.

I sine korteste formulering er Japsens hypotese den, »at den danske bevægelse i Nordslesvig i hovedsagen udvikler sig på grundlag af landbrugets gradvise overgang til den borgerlige økonomi«. ⁷ Japsen opererer med tre etaper på gårdmandsstandens vej henimod fuld borgerlig eksistens. »Den første etape placerer jeg i slutningen af det 18. århundrede, den anden i tiåret før 1848, og hver gang mener jeg at kunne konstatere en tydelig parallelisme mellem borgerliggørelse og national udvikling«. Den tredje og afgørende etape er »de indgribende forandringer, der fandt sted på det økonomiske og sociale område« efter 1864, og som er »den dybeste, men naturligvis ikke den eneste forudsætning for det danske opsving, der indledtes i løbet af 1880'erne«. ⁸ Den første etape var begunstiget af feudalismens svaghed i Nordslesvig, specielt i Haderslev Østeramt, hvilket muliggjorde en udvikling på lige fod med byernes borgere, og samtidig kunne man i slutningen af det 18. århundrede spore de første vidnesbyrd om en patriotisk, statsbevidst indstilling.

Den økonomiske stagnation før 1830 bremsede udviklingen, men den fornyede økonomiske fremgang efter 1830 førte en politisk aktivitet med sig. Hele den nordslesvigske landbefolkning sluttede op om kravet om afskaffelse af det tyske øvrighedssprog (1836). Dette er blevet opfattet som udtryk for en vågnende national bevidsthed, men efter Japsens mening er det ikke kernen i sagen. Kravet var først og fremmest socialt og ikke nationalt. »Under de nordslesvigske forhold måtte bøndernes sociale rejsning nødvendigvis antage en national farve, men dette var ingenlunde tilsigtet ... Bøndernes danske bevæ-

6. Sjø. Årb. 1973, s. 63-75

7. Ibid., s. 75

8. Ibid., s. 70-71

gelse var vendt mod overklassen, mod embedsmændene og deres venner, det velhavende borgerskab; og bønderne fik tilslutning fra småborgere og arbejdere der stod i et modsætningsforhold til de samme befolkningsgrupper.⁹

I disse to første etaper af bøndernes borgerliggørelse, der samtidig betegner den danske bevægelses første periode, ser Japsen kun »én sikker spire til en national holdning«, nemlig i hengivenheden for den enevældige konge og en herpå byggende stærk patriotisk følelse for den danske helstat.¹⁰

Det reaktionære embedsmandsstyre, som den danske stat efter Treårskrigen satte ind, »afbrød den frodige folkelige udvikling, der havde præget« den nationale opvågnens tid«, og »... forhindrede opfyldelsen af de demokratiske forhåbninger, der var spiret frem før 1848 og i 1848«. ¹¹ Nordslesvigernes modstandskraft var derfor svækket efter 1864. Når udviklingen alligevel førte til danskhedens fremgang og endelige sejr, hang det som sagt ifølge Japsen sammen med den sociale og økonomiske udvikling. Omlægningen af landbruget til et moderne, markedsproducerende og kapitalkrævende landbrug med bevidst danske organisationer spillede en hovedrolle her. Det tyske angreb på »de nordslesvigske bønders økonomiske selvstændighed, som det med rette betragtede som den klippe, hvorpå danskhedens politiske modstandskraft hvilede« er vigtig i denne sammenhæng.¹² »Kampen om jorden styrkede kun sammenholdet i den danske lejr, der var i stadig materiel fremgang, og den øgede ønsket om en adskillelse fra Tyskland«.

Hertil kom som et element af afgørende betydning, at den danske bevægelse i perioden efter 1880, som i perioden før 1848, »gav udtryk for tidens progressive bestræbelser og ikke kun var en national bevægelse i snæver forstand«. ¹³ »Folkelighed og demokrati var begreber, der var synonyme med danskhed, mens tyskhed blev forbundet med begreber som magtbegær, hovmod over for andre folkeslag og underdanighed over for egne ledere«. ¹⁴

Således bliver da bøndernes borgerliggørelse og den danske bevægelse i denne periode til en egentlig nationalbevægelse, i den tidligere omtalte betydning af ordet, knyttet til den borgerlige liberalisme.

»Bøndernes borgerliggørelse« udgør således et centralt begreb i Japsens syn på udviklingen af en nationalisme i Sønderjylland. Spørgsmålet er, hvad der nærmere ligger i dette. Nogen præcis definition får begrebet ikke i disse »Betragtninger«. Det nærmere indhold synes at være bøndernes befrielse fra

9. Ibid., s. 65-66

10. Ibid., s. 66

11. Ibid., s. 69

12. Ibid., s. 72

13. Ibid., s. 75

14. Ibid., s. 73

den feudale økonomi, således at de kan udvikle sig »på lige fod med byernes borgere«. ¹⁵ I videre forstand betyder dette udviklingen frem mod et agrarkapitalistisk, markedsproducerende landbrug, med gårdejere som et kapitalistisk (små)borgerskab med en borgerlig liberalistisk bevidsthed.

I det følgende vil Japsens tre større bøger om det dansksprogede skolevæsen indtil 1814 (disputatsen fra 1968), om Åbenrå 1800–1850 (fra 1961) og om de nordslesvigske sparekasser (fra 1970) blive mere indgående behandlet. De beskæftiger sig alle med væsentlige aspekter af denne syntese, som er skitseret ovenfor. Dette er også begrundelsen for at tage dem i en emnemæssigt kronologisk rækkefølge, i stedet for i den rækkefølge, hvori de udkom.

Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814 (1968)

Bøndernes borgerliggørelse før 1814

Et væsentligt punkt i Japsens disputats er en klarlæggelse af de indledende stadier på første etape af gårdmandsstandens vej henimod fuld borgerlig eksistens. Den spredte og sporadiske borgerliggørelse af bønderne i Nordslesvig var formentlig allerede begyndt i slutningen af det 16. århundrede. ¹⁶

Japsen ser fremkomsten af bondeskoler, dvs. skoler oprettet af bønderne på eget initiativ og for egen bekostning, som et led i denne proces og ønsker at beskrive deres udvikling.

Efter reformationen søgte myndighederne, dvs. først og fremmest kirken at bibringe også landbefolkningen den rette kristne tro ved hjælp af katekismusundervisning. Denne foregik enten fra prædikestolen, eller gudstjenesten eller i de ganske få skoler, der fandtes. Bondeskolernes oprettelse må betragtes som et alternativ til kirkens spredte forsøg. Bønderne var p.g.a. feudalismens svagheit i store dele af Nordslesvig relativt frie og selvstændige, og landbefolkningen levede ikke alene af landbrug, men også af forskellige borgerlige erhverv som kniplingsfremstilling, skibsfart, handel og håndværk. »Med inddragelsen af denne borgerlige økonomi fulgte (allerede omkring 1600) et behov for skoler, der var i stand til at give børnene (drengene) de nødvendige verdslige kundskaber, herunder regning og ikke mindst tysk, der jo var øvrighedens og handelens sprog. Denne opfattelse bekræftes af, at skoleforholdene i hovedtrækkene udviklede sig ens overalt, hvor bønderne var frie, uanset om det drejede sig om rige eller fattige egne, medens skolerne var langt bagefter i godsdistrikter, hvor bønderne var livegne«. ¹⁷

15. Ibid., s. 65

16. Ibid., s. 65

17. Japsens referat i Magisterbladet nr. 4, 1969

Disputatsens hovedvægt er lagt på en detaljeret empirisk gennemgang af de forskellige nordslesvigske bondeskolers materielle forhold, deres funktioner og udvikling, samt deres relation til de af myndighederne efterhånden etablerede sogne- og degneskoler frem til 1760, hvor (også) skolereformtiden begynder.

I perioden op til reformtiden havde prisstigningen på landbrugsprodukterne forbedret bøndernes sociale og økonomiske kår. En forbedring af skolebygningerne og lærernes indtægter fik ingen konsekvenser for undervisningen. Samtidig blev landsbyfællesskabets opløsning nu mere gennemført. Disse omvæltninger betød iflg. Japsen, at bønderne indtog en »ny holdning til religion, moral, oplysning«, (s. 212), og dette medførte en »ny indstilling til det statsamfund man var medlem af. Mens øvrigheden indtil da havde været en fjendtlig og i bedste fald en fremmed magt i bøndernes liv, begyndte nu en langsom opvågningen til danskhed og statsborgerskab...« Efterhånden som den nye holdning til kirke og stat satte sit præg på bønderne, blev skolerne mere kirkelige og danske«, (s. 216). Denne daniseringsproces blev på den anden side også hjulpet på gлед af, »at den danske patriotiske stemning, der så kraftigt gjorde sig gældende hos embedsmændene og i de nordslesvigske købstæders borgerskab, også forplantede sig til lærerne og tonegivende lag af landbefolkningen...« (s. 391).

Under vurderingen af Japsens disputats vil vi tage følgende problemer op til diskussion:

1. Japsens begrebsapparat,
2. »den vågnende nationalisme« omkring 1800 og
3. landsbyfællesskabet og bondeskolerne.

Japsens begrebsapparat kan ved første øjekast synes noget problematisk. I sin diskussion af disputatsen anker Troels Fink således over, at »ordene »borgerlig« og »borgerskab« her (er) ilde anbragt«. Han mener ikke, at der findes en definition på »borgerlig økonomi« og »borgerlig idéverden«.¹⁸

Vi mener ikke, at begreberne er ilde anbragt, men kunne på den anden side have ønsket en klarere redegørelse for begrebernes indhold. Når man f.eks. læser Japsens teser og årsagsforklaringer omkring bondeskolernes oprettelse, lyder de plausible nok, idet begrebet »borgerlig« anvendes helt korrekt: i forbindelse med borgerlige erhverv, dvs. erhverv som normalt varetages af byens borgerskab og i tilknytning hertil overtagelsen af den borgerlige idéverdens normer.

18. Sjø. Årb. 1969, s. 233. Troels Finks anmeldelse s. 69-88; øvrige større anmeldelser: Skovgaard Petersen i Historisk Tidsskrift 12. R.bd. 5 (1971), s. 197, T. Dahlerup i Information 24. febr. 1969

På ganske tilsvarende måde har begreber som »danskhed«, »daniseringsproces« og »nationalisme« hos Japsen et helt konkret indhold, og det kan lede til forståelsesmæssige problemer. Ordene skal ikke opfattes med en senere tids mere emotionelle betydning. Japsen bruger f.eks. nogle steder begrebet »danisering« i forbindelse med en ren og skær konstatering af en overgang fra tysk til dansk lærebogsmateriale. Først sammen med sin syntese i »Betragtninger...« klarlægger Japsen helt denne nationale terminologi. Også i sit foredrag fra 1971 om »Statspatriotisme...« (se dette) gør Japsen rede for disse begreber.

Dermed er også det næste problem berørt, nemlig:

Den »vågnende nationalisme« omkring 1800

Det er lykkedes Japsen i sin disputats på overbevisende måde at vise, at bøndernes borgerliggørelse var godt i gang allerede noget før 1800. Denne borgerliggørelse medførte en først spirende og senere mere konstant statspatriotisme.

Japsen mener at se to faser af bøndernes borgerliggørelse før 1800 manifesteret i anvendelsen af det tyske sprog i skolerne. Bondeskolerne blev dannet for at imødekomme bøndernes nye behov i forbindelse med pengeøkonomien og de borgerlige erhvervs fremtrængen på landet. Der var brug for verdslig undervisning med hovedvægt på læsning, regning og tysk og »ved midten af det 18. århundrede nærmede undervisningen sig det tvesprogede, et tegn på, at den først og fremmest søgte at orientere børnene i den tyske omverden«. ¹⁹

Mindre overbevisende fremtræder argumentet, at en ny fase af borgerliggørelse (nu også inkluderende en »åndelig omvæltning« af bønderne) skulle være årsag til, at øvrighedens skolereform uden protester kunne indføres i Nordslesvig efter 1760. Det forekommer os, at denne smertefrie overgang til dansk skolesprog skyldes langt simple forhold: Tilgodeså reformerne ikke netop de materielle skoleforhold, som Japsen har beskrevet for tiden inden 1760. Det har vel heller ikke kunnet støde bønderne for brystet, at nogle af foregangsmændene – med generalsuperintendent Adler i spidsen – med held fik det hos bønderne oftest upopulære lærebogsmateriale forbudt og efterhånden erstattet af dansk materiale. Samtidig blev tysk jo oprettet som fag. At denne »danisering« af undervisningen naturligvis kunne skabe en god grobund for en senere danskpatriotisk stemning, er en anden side af sagen.

Landsbyfællesskab og bondeskoler

Japsen ser ophævelsen af landsbyfællesskabet som et centralt aspekt af bøndernes borgerliggørelse.

19. se note 17

Om den del af borgerliggørelsen, der gav sig udslag i fremkomsten af bondeskoler, siger Japsen således, at skolerne »på landet opstod og udviklede sig i takt med det gamle, selvtilstrækkelige landsbysamfunds opløsning. Pengeøkonomiens, handelens, håndværkets, statsmagtens (og statssprogets) stadig større betydning, fremkomsten af trykte bøger og blade, de subjektivistiske kirkeretningers indtrængen, alt dette virkede sammen og nedbrød i løbet af de godt 150 år fra 1600 til 1760 den ældre tids fællesliv i landsbyerne: dyrkningsfællesskabet, folketroen og de skikke, der var udsprunget af begge. I denne nye tid kunne livet ikke leves uden skoleundervisning, (s. 198).

Om borgerliggørelsen i slutningen af det 18. århundrede hedder det f.eks. i den tyske sammenfatning:

»Der zweite Teil (af bogen) beginnt mit einer kurzen Darstellung der Umwälzung der bäuerlichen Lebensbedingungen, die sich in den 1760'ern og 1770'ern in Nordschleswig vollzog, und deren markantester Zug die Aufhebung der Dorfgemeinschaft war. Die Umwälzung bewirkte, dass die Bauern eine neue Haltung zu Religion, Moral und Aufklärung einnahmen. Die Erlebnisreligion bekam zum erstenmal die Möglichkeit, im Volke Fuss zu fassen, und in einem Teil der Landbevölkerung begann ein langsames Erwachen zum Staatsbürgertum und zum Dänentum. Die Schulen wurden daher christlicher und dänischer, und die Staatsmacht bekam die Möglichkeit, das äussere Schulwesen zu reformieren«, (s. 429).

Japsens fremstilling af sammenhængen mellem landsbyfællesskabets ophævelse og bondeskolernes fremkomst er blevet imødegået af Troels Fink, der mener, at »bondeskolerne i deres idé svarede til det gamle landsbyfællesskabs væsen, idet de første bondeskoler blev oprettet, da landsbyfællesskabet stod i fuldt flor. *Bondeskolerne viste imidlertid deres utilstrækkelighed efterhånden som landsbysamfundet gik i opløsning*«. ²⁰

Problemet synes vanskeligt at løse, da hverken de første bondeskoler eller de første udskiftninger i de pågældende områder kan tidsfæstes nøjere. ²¹

Hvorom alting er, en sammenhæng mellem bøndernes borgerliggørelse og oprettelsen af bondeskolerne synes klar, da Japsen har kunnet påvise, at bondeskolerne opstod der, hvor handel og håndværk og andre ikke-agrarer erhvervspåvirkninger har været mest fremtrædende.

Tilbage står imidlertid spørgsmålet om, i hvor høj grad landsbyfællesskabet overhovedet forsvandt, i og med at dyrkningsfællesskabet ophørte. Der var stadig mange faktorer, der kunne vedligeholde et fællesskab: naboskabet i det daglige, også manifesteret i fester, kirker, kroen og bylaget, som i amputeret form blev ved med at fungere.

20. Sjø. Årb. 1969, s. 75, Finks fremhævelser

21. s. 9, 27f og Fink, Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770, Kbh., 1941 s. 74f, 105f

Også efter udskiftningen havde man i landsbyen et fællesskab, som nok skulle kunne træffe en afgørelse om f.eks. oprettelsen af en bondeskole, lige såvel som man senere kunne oprette sparekasser, friskoler, andelsselskaber.

Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850 (1961)

Udviklingen i bybefolkningen

I det overblik over den nationale udvikling i Nordslesvig, som Japsen indtil nu mest har skitseret i foredragsform, er et af hovedtemaerne »bøndernes borgerliggørelse«. I hans dyberegående undersøgelser er dette fænomens udvikling gennem størstedelen af det 19. århundrede kun punktvis behandlet. Bogen om skolevæsenet slutter i 1814, og »Sparekassebogen« behandler i hovedsagen »borgerliggørelsen« fra 1880'erne og frem. I den mellemliggende periode er det den nationale udvikling i byerne, der har beskæftiget ham. Her kan den nationale udvikling ikke kædes sammen med nogen »borgerliggørelse« i Japsens forstand, for borgerne var jo pr. definition allerede borgerlige. Hvad det drejer sig om er da den borgerlige ideologis egen udvikling fra det ene stadium til det andet, fra statspatriotisme til liberalisme og nationalisme.

Bønderne gennemløb iflg. Japsen – sagt lidt forenklet – den samme udvikling, men i et langsommere tempo. De skulle først »borgerliggøres«, dernæst blive statspatrioter fra slutningen af det 18. århundrede, for endelig at blive liberalister og nationalister i anden halvdel af det 19. århundrede. Trods denne tidsforskydning er det bøndernes økonomiske og politiske udvikling, der er hovedsagen i Japsens syntese. Byernes befolkning var tidligere på færde m.h.t. den nationale udvikling, men det var bønderne, der i kraft af deres antal og økonomiske betydning blev det afgørende befolkningselement. Navnlig i anden halvdel af det 19. århundrede, da den økonomiske vækst kom landbruget til gode i en helt anden målestok end erhvervene i de noget stillestående slesvigske byer, som jo lå i udkanten af det tyske industrisamfund.

Ikke desto mindre var det byernes befolkning, Japsen først koncentrerede sig om, og det var der god mening i, for så vidt som han her finder arnestedet for den nationale udvikling, der senere bredte sig til landbefolkningen. Bogen »*Den nationale udvikling i Åbenrå 1800–1850*« er Japsens første, udgivet 1961. Trods den snævre lokale afgrænsning er den den mest syntesebevidste af hans tre bøger. Sammenkædningen af detailundersøgelser og overblik er markant. På næsten alle væsentlige punkter fremlægger Japsen her sin opfattelse af den nationale udvikling i første halvdel af det 19. århundrede.

Bogens sigte og baggrund

Sigtet er negativt, skriver han selv. Han ønsker at gøre op med »den romantiske opfattelse, der har behersket næsten hele den danske litteratur om den nationale udvikling i Sønderjylland: at det i årene omkring 1840 var den danske folkeånd, der vakte til bevidsthed hos Nordslesvigs befolkning« (s. 259). Han sigter bl.a. til det klassiske hovedværk, P. Lauridsens »Da Sønderjylland vågnede«. For Japsen vågnede Sønderjylland aldeles ikke, i hvert fald ikke i Lauridsens betydning. I videre forstand gælder opgøret den version af Sønderjyllands historie, som har præget folkeskolen, højskolen osv. i størsteparten af dette århundrede. Det gælder endvidere »den nyere variant af folkeåndsteorien, hvorefter nationalbevidstheden skabes ved en sammensmeltning af »åndskultur« og gammel »almuekultur««. (s. 260). Japsen sigter vel bl.a. til Troels Finks »Rids af Sønderjyllands historie« fra 1946.²² Men Japsen er ikke den, der foretager et frontalangreb på traditionen. Han er ikke sprunget frem med en ny syntese, men har begrænset sig til lokalundersøgelsen. Nok så beskedent anfører han, at »det ud fra det åbenråske materiale er umuligt at slutte til almenfyldigheden af den konstaterede udvikling«, (s. 260). Og dog lades man ikke i tvivl om hans ærinde og hans tro på rækkevidden af sine resultater.

Hvad er det da, Japsen sætter i stedet for »folkeåndsteorien«? »Bogen er en bog om klassekamp, udkæmpet på det nationale område«, skrev Poul Kürstein i Sønderjyske Årbøger 1962.²³ Det er meget sagt, men noget er der om det. Japsen er ikke tilfreds med »åndshistoriske« forandringer. Han ser ikke den ene kultur udvikle sig af den anden i et isoleret kulturhistorisk forløb, men søger den materielle baggrund for de kulturelle og politiske fænomener. I disputatsen var det skolen, der måtte holde for, her den nationale udvikling, ikke blot i de ledende personligheds hoveder, men i folkets brede lag.

Eftersom hele den nordslesvigske befolkning er et uoverkommeligt emne for en enkelt mand, begrænser han sig til et lokalt område og går i dybden med det. Japsen har valgt sin hjemby og slår dermed to fluer med et smæk. Hans lokalhistoriske interesse for Åbenrå er kørt i stramme tøjler under det videnskabelige hovedsigte, men skinner dog tydeligt igennem.

Marxistiske termer som »basis« og »overbygning« falder én ind under læsningen, men Japsen bruger dem ikke selv. Han taler om »økonomiske« og »sociale« forhold. Betegnelserne fra den marxistiske klasseteori »borgerskab«, »småborgerskab« og »arbejderklasse« er fundamentale i hans fremstilling, men de skurrer ikke meget i borgerlige øren, fordi de hænger sammen med

22. Saml. Troels Fink: Rids af Sønderjyllands historie, Schultz 1946, s. 125

23. Sjø. Årb. 1962, s. 194

kildematerialet. De var gængse betegnelser for byernes befolkning i det 19. århundrede, ligesom de var det i tidens historieskrivning, den borgerlige såvel som den socialistiske. Borgerskabet var en klart afgrænset del af befolkningen, nemlig dem der drev borgerlig næring eller havde fast ejendom, og man skel-nede mellem storborgerskab og småborgerskab. Der er ikke tale om teoretiske, økonomiske kategorier, men om tidens egne. Det er nok muligt, at Japsen har haft et teoretisk apparatur i baglommen, men han beholder det dér.

Bogen ligger før den teoretisk prægede, marxistiske historieskrivning her i landet. Man sætter den uvilkårligt i forbindelse med den materialistiske grundholdning, som med store indbyrdes forskelle bredte sig i historieverdenen i mellemkrigstiden, med navne som Arup, Albert Olsen, folkene omkring Institut for Historie og Samfundsøkonomi osv. Den holdt sig efter anden verdenskrig og dukkede op på nye områder, f.eks. kirkehistorien. Lindhardts forsøg på at opridse den økonomiske og sociale baggrund for de religiøse bevægelser er beslægtet med Japsens syn på de nationale bevægelser i samme tidsrum, alle forskelle ufortalt.²⁴ Mange af disse historikere var stærkt syntesebevidste og fortabte sig ikke i detailundersøgelser, som det i øvrigt blev almindeligt i efterkrigstiden. Og mange havde et udtalt politisk engagement som udgangspunkt for arbejdet, i reglen vendt mod den nationalliberale arv i historieskrivningen, et engagement, som blev stadig mere ualmindeligt under den afideologisering og relativisme, som i overensstemmelse med de generelle tendenser i samfundet satte sit præg på efterkrigstidens yngre historikere.

Men kun hos ganske få, måske ingen, var enagementet og det teoretiske udgangspunkt så klart socialistisk som hos Japsen. Også dette engagement er stramt tøjret i denne bog, men skinner dog igennem. Under beretningen om de åbenråske værftsarbejderes demonstrationer i 1840'erne aner man det socialistiske hjerte bag Japsens tilknappede vest.

Historieskrivningen om Sønderjylland har af gode grunde haft et stærkere og mere vedholdende politisk og nationalt præg end rigshistorien. Japsen har fra starten været skeptisk over for denne tradition. I sit første arbejde koncentrerede han sig om »basis«, nemlig »Åbenrå bys økonomiske historie 1850–1864«, hvoraf første del udkom i Sønderjyske Årbøger 1935, anden del

24. At Japsen har fulgt kirkehistorikernes arbejde med interesse ses bl.a. af hans anmeldelse af A. Pontoppidan Thyssens bog »Vækkelser, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815–1850« i Fortid og Nutid (Bd. 27, hæfte 3, 1978, s. 459ff). Med al respekt for Pontoppidan Thyssens grundige forskning bebrejder Japsen ham, at han har overtaget »folkeåndteorien«. Japsens sympati for Lindhardts »sociologiske« tilgang til de religiøse bevægelser i modsætning til Pontoppidan Thyssens mere idealistiske syn er klar. At der på den anden side er store forskelle mellem Lindhardts og Japsens historiesyn fremgår bl.a. af Lindhardts beretning om sit forfatterskab i samme nummer af Fortid og Nutid (s. 431-39)

sammesteds 1943. Han begrundede sit valg af emne med, at Slesvigs økonomiske historie næsten ikke havde været genstand for historiske undersøgelser, og skrev dernæst:

»Lige som vore dages mange »bevægelser« med deres højtflyvende planer og deres stærkt skiftende antal af tilhængere er aldeles uforståelige uden kendskab til efterkrigstidens økonomiske historie, således må en fremstilling af den udvikling, der førte til den slesvigske befolknings spaltning i to nationale lejre, bygge på kendskab til tidens økonomiske forhold«. ²⁵

Men undersøgelsen førte ikke til nogen sammenkædning af de relativt stabile økonomiske forhold i perioden 1850–64 og det samme tidsrums ret voldsomme politiske begivenheder. Som den ærlige mand, han er, måtte Japsen afslutningsvis erkende:

»... materialet fra Åbenrå tyder på, at den enkelte egn særlige økonomiske forhold kun er af underordnet betydning for den nationale udvikling«. ²⁶

Men han gav ikke op. I næste omgang begyndte han i »overbygningen«, satte fokus på den nationale udvikling selv og nøjedes med korte rids af den økonomiske og sociale baggrund herfor. Vi skal se lidt nærmere på bogens indhold.

Bogens indhold

Hovedtesen er den, at nationalfølelsen og den nationale spaltning ikke slog afgørende igennem i Åbenrås brede befolkning før 1848. Derimod nok i overklassen af skibsredere, kaptajner, værftsejere, købmænd og embedsmænd samt i intelligensen, dvs. lærere, læger, advokater o.l. Men selv her ikke før begyndelsen af 1840'erne. Nationalfølelsen eller nationalismen var et fænomen, som kom ind udefra, fra de borgerlige revolutioners Europa. Nationalismen og nationalstaten havde som liberalismen sin oprindelse i borgerskabet. Fra 1834 var den tyske nationalstat begyndt at tage form på det økonomiske område gennem oprettelsen af et tysk fællesmarked, »Zollverein«, med Preussen som centrum. I Slesvig og Holsten veg borgerskabet imidlertid længe tilbage for nationalismen af frygt for en fremtidig opdeling, som ville spalte områdets befolkning midt igennem. Det slesvig-holstenske parti var derfor endnu i 1830'erne ikke hverken tysk eller dansk nationalistisk, kun liberalistisk. Derved, og ikke ved noget nationalt fortegn, stod det i modsætning til småborgerskabet og bønderne. I 1841 hed det i urmager Fischers danske ugeblad i Åbenrå, at

25. Sjy. Årb. 1935, s. 1

26. Sjy. Årb. 1943, s. 202

den franske revolution kun havde ført til, »at magten nu er hos pengearistokratiet, som forhen hos fødselsaristokratiet«, (s. 220).

Fischer, der af Japsen anses for småborgerskabets talerør på dette punkt, var antiliberalist ud fra en klar klassemæssig betragtning. En lignende holdning fandtes hos bønderne. Statens og kongens magt skulle der ikke rokkes ved. Man interesserede sig ikke for politik, sagde Fischer. I 1844 skrev han:

»Vore borgere og bønder, folkets sande kerne, passer frem for alt deres dont; de betragter de politiske bevægelser for størstedelen som noget, der ikke har synderlig betydning for dem, for et skuespil, der opføres af personer, som ikke har andet at bestille«, (s. 221).

På dette tidspunkt var imidlertid den nationale modsætning begyndt at træde frem. Det slesvigholstenske parti trak under indtryk af udviklingen i Tyskland i tysk national retning, samtidig med at det vandt stadig bredere tilslutning i Åbenrås overklasse. Baggrunden herfor var de økonomiske forbindelser til Hamborg. Efter Københavns økonomiske svækkelse under Napoleonskrigene havde Åbenrås storborgerskab så at sige vendt sig mod syd. Japsen dokumenterer dette skifte og følger udviklingen perioden igennem.

Mod storborgerskabets voksende nationalisme reagerede småborgerskabet kun trægt. Dets eneste klare dansk-nationale røst var Frederik Fischers ugeblad, og selv Fischer var ingeniørnationalist i den moderne forstand med forestillingerne om »folket«, »folkeånden«, »modersmålet« osv. Hele dette kompleks, som de danske nationalliberale og siden grundtvigianerne i mangt og meget overtog fra den tyske romantik. Fischers nationalfølelse bundede lige som hans antiliberalisme i den gamle statspatriotisme, der før 1840 havde været den fremherskende politiske holdning, også i borgerskabet.

Statspatriotismen er et nøglebegreb i Japsens fremstilling. Han gør selv nøjere rede for det andetsteds i denne samling. Her kun en kort præsentation. Det var, som ordet siger, en patriotisme, der gjaldt staten, ikke blot kongen og ikke hele nationen eller folket og dets sprog og kultur. I tidligere tider havde borgere og bønder set hen til kongen som et værn mod »fødselsaristokratiet«. Under enevælden, navnlig den senere, såkaldte oplyste enevælde, som i den danske helstat kom til fuld udfoldelse i reformperioden fra 1780'erne, var kongetroskaben blevet udbygget til en patriotisme, som gjaldt staten og dens institutioner, for Åbenrå-borgernes vedkommende navnlig flåden. Kongetroskaben indgik stadig, men nu kun som en del af et større kompleks.

Med den danske stats økonomiske og politiske svækkelse efter 1814 og de sydvendte handelsforbindelser svækkedes også statspatriotismen i borgerskabet. Det gik langsomt, men i opgangsårene efter 1830 vandt borgerskabet

større selvtillid, og liberalismen bredte sig, manifesteret i det slesvigholstenske parti. Liberalismen var en trussel mod staten og dens rolle som beskytter af småborgere, bønder og underklasse. Nu mod »pengearistokratiet«, som Fischer kaldte det.

Den danske stat var ikke nogen nationalstat, heller ikke efter at Norge faldt fra i 1814. Den omfattede også Holsten og de tysk og frisisktalende dele af Slesvig. Og det så man i Slesvig så lidt som andre steder noget påfaldende i. At forskellige sprog- og kulturgrupper hørte under den samme stat var reglen i Europa snarere end undtagelsen. Sproget spillede ingen rolle ud over, at man fandt det praktisk, at øvrigheden talte og skrev et sprog, som folk forstod. Den danske stat blev hyldet lige så godt på tysk som på dansk.

Statspatriotismen var oprindelig et borgerligt fænomen. Men da borgerskabet ikke længere behøvede den stærke statsmagt som et værn mod »fødselsaristokratiet« og som beskytter af de økonomiske interesser, trådte liberalismen og nationalismen ind i billedet. Nationalismen stod ikke overalt i modsætning til statspatriotismen, men i det »multinationale« Slesvig kom den til det. Hvis statsgrænserne skulle følge sproggrænserne, ville området blive delt. Heri lå det slesvigholstenske borgerskabs dilemma, og heri lå en alvorlig trussel mod den danske helstat, som måtte falde enhver statspatriot for brystet.

Således kunne antiliberalismen kædes sammen med modsætningen til den tyske nationalisme. Denne sammenkædning finder Japsen hos Frederik Fischer, der hermed var i stand til at beholde den gamle statspatriotiske holdning intakt under en stadig mere udtalt dansk nationalfølelse, som historiskrivningen alene har hæftet sig ved.

I analysen af Fischers artikler når Japsen sit ypperste i et nuanceret og samtidig klart og troværdigt billede af de komplekse holdninger, som eftertiden har forenklet så groft. Styrken i denne analyse ligger i klassebetragtningen, i at Fischer ses som talerør for småborgerskabet. Og dog ikke entydigt som klasserepræsentant. Snarere som en intellektuel, der søgte at trække sine lidet bevidste og meget passive klassefæller ind i en politisk offentlighed, som stort set var dem fremmed.

I forholdet til borgerskabet og dets slesvigholstenske tendenser ligger Japsens sympati tydeligvis på småborgerskabets side. Man fornemmer en vis folkelighed eller populisme, som det hedder nutildags, i hans holdning til disse nymodens teoretiske revolutionære, som også de danske nationalliberale tilhørte. Hvis man kan tale om helte hos Japsen, er det imidlertid ikke småborgerskabet, men værftsarbejderne.

»Værftsarbejderne var enten faglærte skibstømrere eller daglejere fra byen og til dels fra Løjt. Skibsbyggeriet var ikke bundet til laugene, og de fleste af værftsarbejderne

blev antaget for en dag ad gangen. Der fandtes hermed forudsætninger for, at der mellem værftsarbejderne og byens dominerende lag kunne opstå et klassebestemt modsætningsforhold af en ganske anden skarphed end det småborgerlige surmuleri, der kendtes fra laugsmestrenes og -svendenes milieu«, (s. 60).

Og videre:

»Forgæves ventede Fischer år for år på kraftige livstegn fra de »kujonagtige borgere«. Den danske nationalfølelse kom først til udbrud i et ganske andet, indtil da overset lag af byens befolkning: skibstømmerne, søfolkene, håndværkssvendene, hos hvem den småborgerlige forsagthed ikke gjorde sig gældende, samtidig med, at dels social opposition, dels forbundethed med den dansksindede landbefolkning og gamle patriotiske sømandstraditioner afgav en ypperlig grobund for dansk nationalfølelse«, (s. 228).

Det drejer sig om den første danske demonstration mod det slesvigholstenske borgerskab. Den fandt sted 1845 og var organiseret af arbejdere.

Her har vi altså arbejderklassen som avantgarde i den nationale kamp, foran småborgere og bønder. Tanken ledes uværgerligt hen på den danske arbejderklassens rolle i kampen mod tyskerne under 2. verdenskrig og på den folkefrontspolitik, som da og siden var en hovedlinie i det danske kommunistpartis politik. Her som der finder vi en vis populisme og en tvetydig holdning til det nationale.

For hvad mener Japsen egentlig om dette småborgerskab og denne småborgeridyl, som han skildrer så kærligt i sit indledende panorama over Åbenrå by og omegn, og hvad mener han om nationalfølelsen? Den er ham usympatisk, for så vidt den til sidst førte til en spaltning af Slesvigs land og befolkning, som måske kunne have været undgået.²⁷ Og han peger andetsteds på, at nationalismen og nationalstaten er forbigående historiske fænomener.²⁸ Alligevel er den folkelige nationale kamp ham sympatisk, både dengang og nu, hvor det moderne fællesmarked truer nationalstatens fortsatte eksistens.²⁹ Sympatien er ikke svær at få øje på. Den gennemsyrrer hele skildringen.

Bogens teori og metode

Japsen er elev af den erslevske skole, og det i ordets bedste forstand. Hans omgang med kildematerialet er grundig og sober, og han fortaber sig ikke i det. Det store og meget forskelligartede materiale og de vidt forskellige metodiske

27. G. Japsen: Danske og tyske historikeres syn på Sønderjylland i helstatstiden, Dansk Udsyn 1966, s. 138

28. Jfr. Japsens afsluttende bemærkning i Dansk Udsyn 1966, s. 148

29. Jfr. den afsluttende bemærkning i Japsens foredrag »Statspatriotisme og nationalfølelse i Sønderjylland før 1848«, trykt i denne samling

tilgange til emnet, spændende fra statistiske opregninger på grundlag af folketællinger og borgerprotokoller til indholdsanalysen af Fischers artikler, er stramt indordnet under hovedsigtet. Fremstillingen er bygget op efter en enkel disposition med den økonomiske udvikling først og den politiske sidst, gentaget for hvert tidsafsnit. Den fremstår som en forbilledlig kombination af detailrigdom og overskuelighed.

Japsens fundament og eneste autoritet er tilsyneladende kildematerialet. Hans bog bærer mindelser om den arupske opfattelse, at fejer man bordet rent og lægger kilderne foran sig, vokser den sande sammenhæng op deraf, til stor skade for alle ideologer blandt historieskriverne. Men sandheden er jo – med Japsen som med Arup – at de medbringer en stor ballast af begreber og viden, af politiske og teoretiske forestillinger, til kildematerialet. Der ligger et bredt litteraturstudium og en gennemtænkning af det 19. århundredes centrale begreber bag. En del af disse begreber, »statspatriotisme«, »nationalfølelse« m.fl., er lagt frem på bordet og gennemarbejdet i forhold til kildematerialet. Men kun en del. Andre er det ikke.

Vi har nævnt klassebegreberne »borgerskab«, »småborgerskab« og »arbejderklasse« og sidst Japsens vurdering af disse klassers forhold til hinanden. Det er medbragt gods, ligesom nationalromantikernes »folkeåndsteori« var det. Japsen går ikke selv fri af den tilbageføring af en senere tids tankegods på fortiden, som han finder hos sine modstandere.

Klassebegreberne er for så vidt i orden, som afgrænsningen er klar. Den fremgår af borgerprotokollerne og folketællingerne selv. Begreberne er uden videre operationaliserbare, eller rettere: operationaliseringsproblemet opstår aldrig. Men i den marxistiske begrebsverden, som Japsen står i gæld til under den videre anvendelse af begreberne, er »borgerskabet« ikke afgrænset efter borgerprotokollens kriterier. Der er den en kompliceret økonomisk og politisk kategori. Bag alle materialets nuancer er Japsens begreber om klasserne og deres indbyrdes relationer måske såre enkle. Og derfor nemme at kritisere fra traditionelt videnskabeligt hold, jfr. Troels Finks skepsis i anden sammenhæng over for Japsens anvendelse af termerne »borgerlig« og »borgerskab«.³⁰

Forbindelsen mellem bevidsthedsfænomener som nationalfølelse, statspatriotisme m.v. og de økonomiske forhold er fyldigt og på mange måder overbevisende skildret, men ser man nærmere til, er forklaringsammenhængen ret simpel. Det er i hovedsagen handelsforbindelserne, der undersøges, ikke de øvrige grundlæggende økonomiske forandringer, som i disse år fandt sted i store dele af Europa og på mange punkter ændrede folks tilværelse afgørende, også i dagligdagen. Det sker der dog ikke så meget ved her, fordi netop de

30. Jfr. s. 85

nationale problemer er og var så snævert forbundet med handelssamkvemmet, og fordi udviklingen i Åbenrå i tiden før 1850 trods alt fortsat har været stabil i sammenligning med de større byer.

Den relativt simple struktur i forklaringen hænger desuden sammen med, at Japsen vier så stor en del af sine kræfter til beskrivelsen af tilstande og forløb. Og til fortællingen. Han er en velopløst og glimrende fortæller. Hør blot denne passus om slesvigholstenernes optræden i Åbenrå i 1848:

»Åbenråernes harme over friskarefolkene skyldtes også, at de uden noget militært formål fyldte Åbenrås gader med drabelige barrikader. I nærheden af rådhuset rejste de et sandt mesterværk i 20 fods højde og med to rækker skydeskår. ... Den frikorpsmand, der med stolthed har beskrevet barrikaderne, beretter også om en anden tidsfordriv, som ikke kan have begejstret borgerne i Åbenrå: »Næsten daglig kom meldingen »Danskerne rykker frem«; med sang og hurraråb drog vi så ud af byen i retning af Haderslev, men vendte altid tilbage med uforrettet sag, fordi meldingerne var falske« (s. 242).

I den konkrete beskrivelse afhandles imidlertid mange steder politiske og teoretiske problemer lige så godt som eller bedre, end man kunne have gjort det med alenlange teoretiske diskussioner og overvejelser. I hvor høj grad Japsen har været igennem sådanne, og i hvor høj grad der er tale om en forståelse af mere »intuitiv« karakter, er svært at se af fremstillingen.

Japsen og traditionen

Under alle omstændigheder var bogen banebrydende. Den er det tungeste angreb, der hidtil har været ført mod den gængse version af Sønderjyllands nationale historie i det 19. århundrede, og for os at se den bedste introduktion til emnet, som findes for øjeblikket.

Det kan undre, at den sønderjyske historikertradition ikke reagerede stærkere på Japsens opgør, end tilfældet var. Førrende historikere som Wilhelm la Cour og Troels Fink har tilsyneladende ikke fundet anledning til at svare ham. Den omtale af bogen, man finder i de nærmest følgende år, er stort set positiv.³¹ Man accepterer den ud fra den pluralisme, som er blevet gængs i efterkrigstiden, og uskadeliggør opgøret med bemærkninger som denne:

»Japsen er sikkert kommet det virkelige hændelsesforløb nærmere end Lauridsen, men det vigtige er vel, at Japsen ser det fra et helt andet hjørne end denne. Således må enhver tid tage forløberens opfattelse op til nyt gennemsyn.«³²

31. Bogen er omtalt af P. Kürstein i Sønderjyske Årbøger 1962, s. 194-96, H.P. Clausen i Jyske Samlinger Ny rk. nr. 6, s. 69ff, H.V. Gregersen i Sønderjysk Månedsskrift 1966, s. 381 og Holger Hjelholt i Historisk Tidsskrift 12. rk. nr. 1, 1963

32. Kürstein i Sjø. Årb. 1962, s. 196

Således kan Japsen nu i 1970'erne med rette betegne sin opfattelse som »vor tids opfattelse«, og det ganske uden kamp.³³ Det er ikke ham, der har flyttet sig, men traditionen. Afideologiseringen og den økonomiske betragtningsmåde har fået overtaget over den gamle idealisme. Nu hvor den nationale kamp er blevet historie, og hvor den gamle nationalt bevidste historieskrivning er blevet til neutral »grænseforskning« i det moderne europæiske fællesskabs ånd. Mon ikke Japsen føler sig lidt utilpas ved accepten? I så fald bærer han selv en del af skylden. Hans bog er selv et stykke afideologisering uden tydelige markeringer af de politiske standpunkter, der dog er dens kerne.

De nordslesvigske sparekassers historie (1970)

Bønderne på vej mod »fuld borgerlig eksistens«

Med »De nordslesvigske sparekassers historie« realiserede Japsen en bundet opgave, stillet af Sparekassen for Aabenraa By og Amt i anledning af dennes 150 års jubilæum.³⁴ Bogen er en fremstilling af sparekassernes almene historie i landsdelen og rummer Japsens hidtil eneste, større behandling af bøndernes stilling i det 19. århundrede. Den nationale problematik indtager en væsentlig plads i bogen, men den er ikke – og kan som følge af opgavens bundne karakter heller ikke være – den centrale problemstilling, som er at beskrive og forklare sparekassernes opståen og udvikling i deres samfundsmæssige betingethed.

Det er altså i højere grad den økonomiske end den nationale udvikling, som Japsen forfølger, og modsat Åbenråbogen gøres der ingen eksplicite forsøg på at udvikle og forklare sammenhængen mellem det økonomiske og det nationale. Men det er evident, at hans arbejde med sparekasserne er en væsentlig forudsætning for den hovedtese, han i 1973 fremlagde i sine »Betragtninger«: »at den danske bevægelse i Nordslesvig i hovedsagen udvikler sig på grundlag af landbrugets gradvise overgang til den borgerlige økonomi«. ³⁵ Til forståelse af Japsens begreb om »bøndernes borgerliggørelse« er bogen central.

33. Jfr. Japsens bidrag til denne samling om »Statspatriotisme og nationalfølelse i Sønderjylland før 1848«

34. Samarbejdet mellem Japsen og Sparekassen blev formidlet af Historisk Samfund for Sønderjylland, som også udgav bogen i 1970. Det første afsnit – frem til 1864 – forelå ved sparekassens jubilæum i 1968. Bogen er anmeldt af H.P. Clausen i *Historie*, ny rk. X, 1972, s. 172-74, af Sv.Aa. Hansen i *Scandinavian Economic History Review*, 18, 1970, s. 198f, af P. Groth Bruun i *Sjy. Årb.* 1970, s. 201-02 og af Ove Hornby i *Historisk Tidsskrift*, 13. rk. IV, 1977, s. 320-22.

35. *Betragtninger over den danske bevægelse i Nordslesvig. Sjy. Årb.* 1973, s. 75

Bogen er inddelt i 4 hovedafsnit. Det første fører udviklingen frem til 1864, det andet til 1890'erne, det tredje til 1. Verdenskrig, og det fjerde dækker perioden 1914–70. Sidstnævnte afsnit er kun på nogle og tredive sider og bygger altovervejende på sekundært materiale. Det fremtræder nærmest som et bredt rids af Sønderjyllands økonomiske historie efter Genforeningen og skal ikke behandles nærmere i denne sammenhæng. De første 3 afsnit er derimod på knap 100 sider hver og bygger på omfattende studier i trykt og utrykt kilde-materiale. Hvad tidligere behandlinger af Nordslesvigs økonomiske historie angår, har Japsen – bortset fra en række traditionelle festskrifter – ikke haft meget at bygge på. Og i virkeligheden må sparekassebogen fremhæves som et også i bredere forstand grundlæggende bidrag til landsdelens økonomiske udvikling i denne periode.

Bogen skal i øvrigt ikke refereres, men tre hovedlinjer, som Japsen følger konsekvent gennem hele perioden (1818–1914) skal kort trækkes op, nemlig sparekassernes socialfilantropiske målsætning og virksomhed, sparekassernes rolle i det nordslesvigske samfunds »borgerliggørelse« og sparekasserne og den nationalpolitiske udvikling.

Sparekassernes socialfilantropiske målsætning og virksomhed

Bogen starter med en fremragende analyse af de ældste sparekassers påståede og reelle ideologiske målsætning. Baggrunden for deres fremkomst var den hastige nedbrydning af de feudale samfundsstrukturer, der fandt sted igennem det 18. århundrede. En udvikling, der karakteriseredes af øget velstand og kulturel blomstring – og af opkomsten af et proletariat.

»Da de bånd, der havde hæmmet menneskenes frie udfoldelse i det feudale samfund, blev sønderrevet, forsvandt også den beskyttelse, der på mangfoldige måder var blevet de fattige til del i den kreds, de tilhørte. Den patriarkalske omsorg for de undergivne, der havde været en selvfølgelig pligt, ophørte. Fra nu af måtte hjælpen organiseres udefra«, (s. 13).

Hertugdømmernes ældste sparekasser oprettedes på initiativ af filantropiske selskaber. Formålet var at vække sparsommelighedssansen hos de fattige og få dem til at gennemføre en art selvforsikring. Men den ideologiske baggrund for denne målsætning havde afgørende ændret karakter mellem 1790'erne, da hertugdømmernes ældste kasse i Kiel blev oprettet, og 1820, da sparekasserne vandt indpas i de nordslesvigske byer. Japsen skildrer skiftet til en ren-dyrket malthusiansk samfundsopfattelse således:

»Oplysningstidens tro på borgerdyd, den opfattelse, at de fattige var ulykkeligt stillede medborgere, som det var de velhavendes pligt at række en hjælpende hånd, blev i

reaktionsårene efter Napoleonskrigene afløst af en snæversindet, hård og bitter ånd. Den mangeårige kamp mod den franske revolution og dens ideer havde i de toneangivende kredse overalt i Europa fremkaldt den indstilling, at de fattige var farlige, potentielle fjender, som det gjaldt om at holde i ave, hvis formerelse måtte reduceres mest muligt, og som man helst skulle søge at indprente den for de velhavende nyttige overbevisning, at de selv var skyld i deres elendighed«, (s. 23).

Gennem sparekasserne ville man (dvs. byernes borgere, oftest med præsten i spidsen), stoppe de fattiges og uformuendes utilstedelige overforbrug af brændevin og kaffe, ja sågar af mad. De herved sparede beløb kunne sikre dem imod at falde fattigkassen til byrde i alderdommen eller ved andre nødstilfælde, hvilket ville være både Vorherre og det skatteydende borgerskab velbehageligt. Det var et rendyrket selvhjælpsprincip ud fra devisen »enhver er sin egen lykkes smed«, man tilsigtede, og med det helt kontante og åbenbare motiv at eliminere eller reducere kommunens udgifter til fattighjælp.

Fra første færd i 1820'erne var det således først og fremmest spareskillingerne fra fattigfolk så som tyende, daglejere, svende, lærlinge og søfolk, man var interesseret i at modtage. Der opereredes derfor med meget små indskud og loft over kontostørrelsen, men da det meget hurtigt viste sig, at de store forventninger langt fra holdt stik, skiftede sparekasserne reelt karakter og blev i stedet for borger- og (især) småborgerskabets pengeinstitutter. De tilknyttede lånekasser, som oprindeligt var tiltænkt akutte nødsituationer blandt småkårsfolk, blev finansieringskilder for byernes håndværk og handel – samt i stor udstrækning for kommunerne. Formelt bevarede sparekasserne deres sociale målsætning til langt ind i anden halvdel af århundredet, men reelt var det kun den ret beskedne kasse i Haderslev, der praktiserede den over et langt åremål. Socialfilantropien ytrede sig ellers kun gennem nogle stort set meget beskedne donationer af overskuddene. I mange tilfælde ydedes der slet intet til egentlige sociale formål, mens der derimod afsattes betydelige midler til finansiering af kommunale opgaver. Disse donationer kom således ikke de fattige, men tværtimod de velhavende, skatteyderne, til gode.

Sparekassernes rolle i det nordslesvigske samfunds »borgerliggørelse«

Sparekassernes afhængighed af og indvirkning på Nordslesvigs økonomiske udvikling er det bestandigt tilbagevendende tema i bogen. Der lå en klar liberalistisk ideologi bag etableringen af de ældste sparekasser i købstæderne, og selv om de ikke umiddelbart blev oprettet som pengeinstitutter for borgerskabet, udviklede de sig hurtigt til at blive det. Det er Japsens opfattelse, at de som sådanne fik meget stor betydning for byernes mellemstand, hvis lånebehov de i stor udstrækning kunne dække.

Tilsvarende ser Japsen oprettelsen og udviklingen af de mange sognesparekasser frem til slutningen af århundredet i lyset af de enkelte lokaliteters konjunkturelle og erhvervsstrukturelle udvikling. Han påviser et tydeligt samspil mellem landbrugets modernisering og kapitalisering og sparekassernes oprettelse. Her finder han sit begreb om »bøndernes borgerliggørelse« udmøntet i praksis. Gradvis integreredes flere og flere egne af Nordslesvig i landdelens kapitalistiske udvikling, og i takt hermed skabte bønderne sig med landbosparekasserne og de landøkonomiske foreninger de økonomiske redskaber, de havde brug for. Væsentlig i denne sammenhæng er Japsens påvisning af det tætte personsammenfald i sparekassernes og landboforeningernes ledelse.

Endelig sætter han sparekassernes relative tilbagegang fra århundredets slutning i forbindelse med den forcerede og accelererende, økonomiske udvikling, som overhalede de mindre kassers formåen, ikke mindst på grund af de tidligere så dynamiske, men nu satte og velbjergede ledes konservative horisont.

»De nordslesvigske sparekassers historie« er naturligvis ret detaljeret i sin fremstilling af de enkelte kassers stiftelse og udvikling, men det lykkedes virkelig Japsen (bedre end i skole-disputatsen) at fastholde det samlede perspektiv, bl.a. ved kun at bruge de rent lokale detaljer, så som specielle organisatoriske og personelle forhold, til at eksemplificere mere generelle tendenser. Derimod gør han meget ud af de enkelte lokaliteters specielle befolknings- og erhvervsstrukturelle forhold og opnår derved det nuancerede overblik, der gør, at han kan give en tilfredsstillende materialistisk forklaring på udviklingen.

Et eksempel på det frugtbare ved Japsens materialistisk-historiske tilgangsvinkel er hans påvisning af og forklaring på den overraskende beskedne indvirkning, de slesvigske krige udøvede på sparekasserne.

Sparekasserne og den nationalpolitiske udvikling

Som nævnt er det ikke årsagerne til Nordslesvigs nationale udvikling, som er Japsens ærinde med sparekasseundersøgelsen, men derimod forfølger han konsekvent gennem hele bogen spor af en eventuel nationalpolitisk målsætning omkring sparekassernes oprettelse og drift. Han kan fremdrage adskillige eksempler på en sådan, bl.a. i tiden omkring den første slesvigske krig, da flertallet i bysparingkassernes ledelse også tilhørte det slesvigholstenske sindede borgerskab. Det bemærkelsesværdige er imidlertid påvisningen af, at den nationale problematik først fra midten af 1890'erne kom til at præge sparekassernes daglige virksomhed i større udstrækning.³⁶ Først da opstod der blandt de

36. Japsens veldokumenterede konklusion om det ringe nationalpolitiske engagement før midten af 90'erne bryder med den tidligere rådende opfattelse. Således lægger Mads Iversen

dansk-nationale en bredere forståelse for den nationale kamps økonomiske side, og dette skete først efter, at tyskerne i adskillige år havde betjent sig af økonomiske midler i kampen om jorden.

Forklaringen på denne sene erkendelse kan findes i den borgerlige liberalismes almindeligt anerkendte tillid til det frie, uindskrænkede erhvervsliv og dets evne til at løse alt på den bedste vis. På dette område var der altså ingen grund til indgreb, hverken for de danske eller de tyske nationalliberale, der på skift dominerede udviklingen i midten af århundredet. Først en halv snes år før århundredskiftet kom omslaget, og da skete det ikke på lokalt tysk initiativ, men på foranledning af ambitiøse preussiske embedsmænd, der fandt forestillingen om en selvgroende germanisering i deres altovervejende danske distrikter udsigtsløs eller alt for langsom. Derfor havde de »brug for staten til at underminere modstandernes positioner ved at udvide den nationale kamp med en økonomisk front«, (s. 142). Om denne opfattelse, der i midten af 1880'erne havde vundet stærkt fodfæste i tyske politiske kredse, og som i 1866 havde ført til den første økonomiske særlovgivning til fordel for tyskheden i Preussens polske provinser, fortsætter Japsen:

»Forudsætningen for den nye politiske sejr var liberalismens nederlag. Denne samfundsopfattelse, hvis tanker om det økonomiske livs uafhængighed af staten længe var blevet betragtet som naturlove, veg nu langsomt pladsen for overbevisningen om, at staten havde både ret og pligt til at gribe ind i økonomiske og sociale forhold«, (s. 142).

Den nye statslige kurs tvang i løbet af 90'erne de dansksindede ud i en bevidst og koordineret økonomisk nationalitetskamp, som stadig skærpedes frem til 1. Verdenskrig. Denne kamp er den dominerende linje i bogens tredje afsnit, som herved får en vis politisk slagside i forhold til de første afsnits mere konsekvente fokusering på de basale økonomiske forhold. Disse glemmes dog ingenlunde, og der er grund til specielt at fremhæve den pionérindsats, Japsen har ydet ved skildringen af de offentlige sparekassers etablering og virksomhed – økonomisk såvel som nationalt.

Meget af det, som ovenfor er fremdraget om Japsens behandling af den nationale udvikling i Åbenrå, er – hvad der ikke kan overraske – også karakteristisk for hans sparekasseundersøgelse.

Det gælder hans sikre og systematiske brug af et stort og alsidigt kildemateriale og hans evne til at formidle sine resultater, så hverken de lokale nuancer og forskelle eller det samlede overblik går tabt.

i Sønderjyllands Historie V opkomsten af den økonomiske nationalitetskamp betydeligt tidligere.

Bogen er utvivlsomt skrevet ud fra en grundlæggende materialistisk historieopfattelse, der først leder efter de basale økonomiske sammenhænge og betingelser, og som derefter vurderer de politiske og kulturelle faktorerens betydning i udviklingsforløbet. En økonomisk, men langt fra økonomistisk, historieopfattelse, som indrømmer overbygningen en væsentlig rolle i forklaringen af et historisk udviklingsforløb – som f.eks. den dansk-nationale bevidsthed, efter (men først da) den er slået afgørende igennem i befolkningen.

Som i Åbenrå-bogen fremlægger Japsen ikke noget nærmere præciseret teoriapparat, og i praksis er det de samme enkle klassebegreber, han anvender. Japsen ser sparekassevæsenets fremvækst i Nordslesvig i lyset af – og som eksponent for – den borgerlige økonomis gradvise fremvækst i Nordslesvig. Genstanden for hans undersøgelse er sparekasserne, og da disse først og fremmest var (små-)borgerskabets økonomiske redskaber, bliver det altovervejende denne klasse, han følger, specielt den borgerliggjorte bondestand der vokser frem under etableringen af et moderne, markedsproducerende og kapitalkrævende landbrug.

I denne skildring har Japsen sin store force i sit detaljerede indblik i de betydelige lokale forskelle, der gjorde sig gældende, mens derimod de sociale forskelle, både blandt bønderne indbyrdes og i deres forhold til arbejderklassen på landet, sjældent træder tydeligt frem. Her havde et mere differentieret syn på landbefolkningen været ønskeligt, for selv om det utvivlsomt er korrekt, at de sociale modsætninger i Nordslesvig efter 1864 reduceredes meget, blandt andet som en følge af den store udvandring af vestslesvigske småkårsfolk, så har det dog næppe ført til den rene sociale harmoni.

Dette vil Japsen da givetvis heller ikke hævde, men klasse modsætningen mellem proletariatet og borgerskabet står svagt i bogen – vel fordi den kun sjældent afspejles i det benyttede materiale. Det er faktisk kun ved hans behandling af de ældste købstadssparekasser, at hans klare sympati for arbejderklassen kommer til direkte udtryk.

Japsen har ikke i »De nordslesvigske sparekassers historie« haft mulighed for specielt at diskutere nationalismens afhængighed af den materielle udvikling. Han viser, hvordan den nordslesvigske bondestands »borgerliggørelse« udviklede sig for afgørende at slå igennem i 1880'erne, og hvordan dens altovervejende flertal da manifesterede et grundfæstet dansk-nationalt sindelag. Men hvordan og hvorfor dette var slået igennem, tager han først op i »Betragtninger«, hvis sidste halvdel er helliget dette spørgsmål.³⁷

Japsens forklaring er på en gang enkel og uhyre kompleks. Det basale er, at gårdmandsklassens fulde borgerliggørelse først da var slået igennem, og at

37. Den direkte argumentation gives s. 70-75 i Sjø. Arb. 1973

denne klasses i forvejen dominerende stilling i Nordslesvig var blevet yderligere styrket efter 1864. Med borgerliggørelsen fulgte en økonomisk og politisk selvstændighedsfølelse, der førte til en omfattende selvorganisering. Det preussiske bureaukratis overgreb mod hævdvundne og nye rettigheder, herunder de begyndende indgreb mod de økonomiske kræfters frie spil øgede modviljen i den selvbevidste nordslesvigske bondestand og gjorde samtidig den folkelige og demokratiske udvikling blandt klassefællerne i Danmark dobbelt tiltrækkende.

Videre skal Japsen ikke refereres. Såvel hans grundlæggende materialistisk-historiske hypotese som hans empirisk funderede, nuancerede årsagsforklaring forekommer overbevisende.

Konklusion

Den opfattelse af den nationale udvikling i Nordslesvig og dens klasse-mæssige baggrund, som i sine hovedtræk lå klar i Japsens første bog fra 1961, har han fastholdt siden. Blot er den blevet udbygget, først og fremmest med det centrale begreb om bøndernes borgerliggørelse. Skønt hans to senere bøger, navnlig disputatsen om skolerne, er mere detailprægede end den første, har hans interesse for syntesen og dens teoretiske problemer været voksende. Det viser hans senere artikler og foredrag og den undervisning, han har udbudt gennem årene på Århus Universitet. Vi håber hermed at have anskueliggjort sammenhængen mellem de forskellige dele af Japsens produktion.

Hans hovedtese er den, at nationalfølelsen og nationalstatens udvikling var en følge af samfundets borgerliggørelse. Den nationale udvikling var snævert forbundet med borgerskabets voksende betydning og magt. Denne tese har han arbejdet med i næsten alt, hvad han har skrevet. Den har så at sige været hans røde tråd.

Vi kan indvende mod hans begreber om »borgerliggørelse« og »borgerskab«, at de er for simple. Man får det indtryk, at borgerskabet altid var det samme. I den tidlige borgerlige såvel som i megen socialistisk historieskrivning ses Europas nyere historie som det middelalderlige borgerskabs vej til herredømmet, først i alliance med fyrstemagten, siden uden de statslige »krykker«. For os at se går der ikke en lige linie fra feudaltidens borgerskab til det moderne kapitalistiske. Feudaltidens købmænd og håndværkere udgjorde en stand i samfundet, en velafgrænset juridisk og politisk enhed, hvis økonomiske grundlag var den simple vareproduktion og den dermed forbundne handelskapitalisme, ikke kapitalisme i dette ords egentlige forstand. Borgerskabets økonomiske virksomhed lå som en enklave i feudalsamfundet, båret oppe af fyrstemagtens juridiske og militære støtte. Dets interesser stod i modsætning

til de ikke-borgerlige befolkningsgrupper, dvs. feudalherrerne og enkelte steder bøndernes forsøg på at gøre indfald på den borgerlige nærings område.

I det 19. århundrede faldt de feudale skranker i både det danske og det tyske område. Et nyt borgerskab dukkede op, mens det gamle bukkede under. I Danmark og store dele af Tyskland var det ikke byernes borgere, men jordejerne, der udgjorde den økonomiske fortrop i det nye borgerskab, som forøgede sin kapital på grundlag af lønarbejde, ikke på grundlag af handel.

Mod slutningen af det 19. århundrede kom gårdmandsstanden i Danmark til at stå som den førende kapitalfraktion. I Nordslesvig spillede den en lignende rolle. Men der er stor forskel på det indhold, der kan lægges i begrebet »borgerliggørelse« på dette tidspunkt, og det, man kan hæfte på bønderne i Haderslev Østeramt i det 17. og 18. århundrede. Der er kapitalismen til forskel. Japsens begreb rummer ikke, eller kun antydningvis, denne forskel. I det 16. århundrede var bønderne ifølge ham borgerlige, for så vidt og så langt som de bevægede sig ind på den borgerlige nærings område. Men hvori bestod borgerliggørelsen i slutningen af det 19. århundrede? I hvert fald ikke i, at de drev borgerlig næring, for da havde de netop definitivt specialiseret sig i landbrugsproduktion. Man kan da anlægge det kriterium, som også Japsen et enkelt sted antyder, at de havde bevæget sig fra en i hovedsagen selvforsynende økonomi til en gennemført vareproduktion. Men heller ikke dette er tilfredsstillende, for borgerlig økonomi eller kapitalisme er ikke alt, hvad der har med vareproduktion, penge og handel at gøre. Det er den vareøkonomi, hvis grundlag er lønarbejdet.

Af vagheden i de økonomiske begreber følger vagheden i hans billede af klassestrukturen. Også det bliver for enkelt. Dette efterlader visse »huller« i Japsens syntese. Man kan nævne andre. F.eks. er den tysk-nationale bevægelse ikke særlig tydeligt fremme i billedet. Men hovedindholdet bliver dog, at den syntese, Japsen næsten helt alene har opstillet og underbygget med grundige punktundersøgelser, er den version af Sønderjyllands nationale udvikling, der i hovedtrækkene vil blive stående, efter at den nationalt bevidste historieskrivning er døet hen, og Sønderjyllands historie er reduceret til lokalhistorie, ligesom Danmarkshistorien måske bliver det ad åre.

Den altovervejende del af Japsens produktion er udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, og reaktionen på hans store afhandlinger har stort set været velvillig og anerkendende. Men anerkendelsen er først og fremmest blevet hans empiriske grundforskning til del. Velviljen har ytret sig i en pluralistisk interesse for det frugtbare i hans metodiske tilgangsvinkel, en åbenhed, som næppe kunne tænkes en generation tidligere.

Den sønderjyske historikertradition var ikke upåvirket af de mere materialistiske tendenser, som Arup og andre stod for i mellemkrigstiden. Men det er

Japsen, der i sit konsekvente opgør med den idealistiske tradition har opstillet et klart materialistisk alternativ.

Og dog er det ikke alene som nybygger i den sønderjyske historie, han har indlagt sig fortjeneste. I så fald stod og faldt hans arbejder jo med interessen for denne specielle landsdel. Det er korrekt, når han henviser til Sønderjylland som »et af de områder, hvor man med størst udbytte kan studere en typisk europæisk nationalbevægelse«. Med sin materialistiske og i grunden stærkt politisk engagerede tilgang til dette bredere emne, er han en af de få, som har fastholdt det gode i den gamle materialistiske og socialistiske historieskrivning gennem den kolde krig og »afideologiseringen«.

Der er sket meget i 1970'erne. Mange programmerklæringer og megen teori med materialistisk og socialistisk fortegn har set dagens lys. Japsen har ikke været upåvirket heraf. Han har forholdt sig velvilligt til de nye bestræbelser og har selv bearbejdet sine teoretiske overvejelser. Men han har fastholdt sit krav om det grundige empiriske arbejde. Efterhånden som de teoretiske bestræbelser stiller lignende krav til sig selv, er det, at Japsen træder ind i billedet som en af de få læremestre i den danske tradition. Derfor er hans arbejde så interessant, og derfor er det af betydning, at et langt otium giver ham tid til at udvikle arbejdet videre både i detaljen og i syntesen.

Bibliografi over Gottlieb Japsens arbejder

- Aabenraa Bys Økonomiske Historie 1850-64. I. (Sønderjyske Aarbøger 1935, s. 1-88).
Aabenraa Bys Økonomiske Historie 1850-64. II. (Sønderjyske Aarbøger 1943, s. 149-202).
Martsdagene 1848 i Aabenraa. (Sønderjyske Årbøger 1960, s. 171-211).
Den nationale udvikling i Åbenrå 1800-1850. (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 23. Åbenrå 1961, 274 s.).
Nyt lys over de slesvigske byers forfatningspetitioner 1816-17. (Sønderjyske Årbøger 1964, s. 310-26).
Danske og tyske historikers syn på Sønderjyllands historie i helstatstiden. Et radioforedrag. (Dansk Udsyn, 44, 1964, s. 137-148).
Anmeldelse af Trap Danmark (5. udg.), Haderslev Amt (1965). (Sønderjyske Årbøger 1966, s. 275-78).
Anmeldelse af Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkriegen. Erinnerungen (1966). (Sønderjyske Årbøger 1967, s. 287-89).
De nordslesvigske sparekasser indtil 1864. Sparekassen for Aabenraa By og Amt: Sparekassen Sønderjylland, Åbenrå. For Sparekassens garantier m.fl. 1968, 92 s. (Indgår i De nordslesvigske sparekassers historie, 1970).
Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 40, 1968. 448 s. (Disputats)).

Anmeldelse af Anders Pontoppidan Thyssen: *Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815–1850* (1977). (Fortid og Nutid, 1978, s. 459-461).

Dansk og tysk i Sønderjylland fra 1864 til vore dage, 1979. (Historiske kilder redigeret af Rudi Thomsen).

Desuden en række oversættelser fra russisk og tysk.

Statspatriotisme og nationalfølelse i Sønderjylland før 1848

Et foredrag af Gottlieb Japsen

Jeg vil i min forelæsning behandle et emne, der kun sjældent og ret overfladisk er blevet taget op af vore hjemlige historikere. Jeg begiver mig altså ud i temmelig ukendte historiske egne, og hvad jeg har at sige, vil på mange punkter være diskutabelt.

Størsteparten af den historiske litteratur, der blev skrevet i det 19. århundrede, byggede på den antagelse, at nationer var evige kategorier eller dog af en så overvældende betydning, at de samfund, der måtte have eksisteret forud for nationerne, lå uden for historikernes domæne på samme måde som stenøkser og heltesagn. I alle lande og perioder mente man tilsvarende at kunne konstatere en mere eller mindre udpræget nationalfølelse. Alle positive helte handlede ud fra nationale motiver. Grundtvig-tilhængeren Frederik Barfod, der udsendte en Danmarkshistorie i 1853, skrev f.eks. om Niels Ebbesen, som i 1340 af ukendte motiver dræbte den holstenske grev Gert i Randers: »Da var det, Danmarks ædlest Kæmpe rejste sig, den unge Nils Ebbesøn til Norringriis Hovedgaard, hvis Navn skal være helligt og ukrænkeligt, saa længe der slaar et dansk Hjærte«. Adelspersoner, der ikke passede ind i dette skema, folk som Korfits Ulfeldt eller Christian August af Augustenborg, kunne man derfor kun male i de mørkeste farver.

Historikerne af den romantiske skole og deres efterfølgere kunne imidlertid ikke undgå at lægge mærke til, at nationalfølelsen i lange tider ikke havde gjort sig gældende i folkets brede lag, især ikke i bondebefolkningen. Hvor der opstod nationale bevægelser, kom man derfor ind på at tale om national opvågningen. Det kendteste og bedste værk om den danske nationalbevægelses første tiår i Sønderjylland, perioden 1838–1848, kom derfor til at hedde »Da Sønderjylland vaagnede«. Nationen – eller dele af den – havde altså ligget i dvale, men nu, i det 19. århundrede, vågnede den op til nyt liv.

Dette romantiske historiesyn tjente til at underbygge grundlæggende politiske krav i det 19. århundrede. I Norge gjaldt det om at hævde, at den norske

løve kunne vågne i 1814, fordi norsk nationalitet havde overvintret hos odelbonden gennem danskertidens mørke århundreder. I Danmark mente de liberale, at adelsvælde og enevælde havde trælbundet nationen, og at den borgerlige frihedsrørelses sejr var forudsætningen for, at folkeånden igen kunne vågne op. Netop denne betragtning lå til grund for P. Lauridsens skildring i »Da Sønderjylland vaagnede«. Om den nordslesvigske befolkning i 1830 skriver han: »I en uforstyrret strøm var det gamle folkepræg blevet fornyet slægt efter slægt og bundede dybt i nationens fællesliv fra kong Valdemars dage«, men de hjemlige masser »hendøsedede livet i smålighed og selvopgivelse under absolutismens vinger«, indtil en ny åndsmagt revolutionerede alle forhold.

P. Lauridsens værk begyndte at udkomme i 1909, og dette sene tidspunkt viser, hvor sejlivede de romantiske forestillinger var, og minder os om, at hele den ældre historiske produktion, der satte nationerne og de nationale bevægelser i centrum, er gennemsyret af en nu opgivet romantisk opfattelse og derfor må underkastes en gennemgribende revision. Det er et bidrag til denne nødvendige revision, jeg i det følgende skal fremlægge for Sønderjyllands vedkommende.

Uenigheden mellem vor tids opfattelse og det romantiske historiesyn gælder ikke i første række beskrivelsen af nationalfølelsen eller dateringen af dens frembrud, men spørgsmålet om, hvilken fællesskabsfølelse man kan konstatere i tiden før den nationale tanks opståen. Den ældre skole mente, at denne følelse i det væsentlige bestod i en naiv og barnlig royalisme, svarende til den dorskhed, hvori man mente, folket var nedsunket. Ser man imidlertid nøjere på den følelse, der i det 18. århundrede, før adelsvældens afskaffelse, knyttede landets indbyggere sammen, viser det sig, at der er tale om en udbredt og levende statspatriotisme, dvs. en fællesskabsfølelse, hvis genstand var den danske helstat, dens institutioner og symboler, herunder kongen, og ikke de sprogligt adskilte folkeslag, som nationalfølelsen hos os samlede sig om.

Statspatriotismen hørte hjemme i borgerskabet og de med dette forbundne embedsmænd og akademikere, og efterhånden som landbefolkningen blev inddraget i den borgerlige verden, blev statspatriotismen også udtryk for bondestandens holdning. Kun i aristokratiet, der i Hertugdømmerne var organiseret som et korps med middelalderlige privilegier, kunne man møde en bevidst afstandtagen fra denne indstilling til den danske helstat.

Det er desuden vigtigt at gøre sig klart, at fjendskab mellem de plattysk, dansk og frisisk talende folkeslag, der siden middelalderen havde beboet Sønderjylland, var ukendt, og at den strid mellem dansk og tysk, som efterhånden udviklede sig, ikke udsprang af modsætninger i folkedybet.

Studerer man den offentlige mening i Hertugdømmerne i årtierne før og efter 1800, støder man på talløse vidnesbyrd om denne statspatriotismes ekssi-

stens. Ligesom andetsteds i monarkiet var kongen, København som landets hovedstad, Dannebrog og flåden genstand for enstemmig hyldest. Man var stolt over at tilhøre denne stat, fordi dens institutioner og love svarede til tidens krav – og her tænkte man på indfødsretten, trykkefriheden, bondefrigørelsen, arbejdet for folkeoplysning og lignende – og fordi dens regering sikrede erhvervslivet fred og fremgang.

Statspatriotismen gav sig bl.a. tilkende i mangfoldige velmente digte, f.eks. dette, skrevet af en præst i Sydslesvig i 1797:

O Dania! Was glüht bei deinem Namen
mir Wang und Busen durch?
Ha! es ist Dänenstoltz!
Es ist die Liebe zur dir,
mein Vaterland!

Ved Frederik den VI's indtog i Kiel i 1815 kunne man læse denne indskrift:

Gott segne Dänemark!
Blühend und stolz und stark
Strahle das Reich!

Patriotiske udbrud som disse blev ikke til på tilskyndelse fra regeringens side, og både i 1801 og under den langvarige krig med England fra 1807 kunne regeringen også i Hertugdømmerne støtte sig til en enstemmig, patriotisk offervilje, der viste sig i pengegaver til støtte for de sårede og deres efterladte, til bygning af kanonbåde, og i deltagelse i de mange frivillige korps, der blev oprettet.

Auf denn! mit kaltem Blut zum Streit,
und zeigt, dass ihr Dänen seid!

hed det i 1807 i ugebladet »Lyna« i Haderslev.

I 1812, efter 5 års krig og under stadig vanskeligere vilkår for staten, blev der af borgerne i Altona, nu en del af den tyske delstat Hamburg, stiftet en organisation til styrkelse af statspatriotismen i Hertugdømmerne: Schleswig-holsteinische patriotische Gesellschaft. Selskabets mål var bl.a. Vereinigung der Kräfte und Bestrebungen, sobald es Gemeingeist und Vaterland betrifft. Resultatet af selskabets virke ventedes at blive: udbredelse af det danske sprog, venskabelig tilknytning til og forbindelse med de øvrige beboere i det fælles fædreland, forøget troskab og hengivenhed over for kongen, en stadig

fastere tilknytning til og begejstring for staten samt højnelse af den gode tapre nationalånd. Det er karakteristisk for selskabets tendens, at det i 1817 opfordrede til udgivelse af en tysk oversættelse af Saxo Grammaticus og kaldte det »ein wichtiges literarisches Nationalunternehmen«. Selskabet udfoldede en omfattende virksomhed i tidens ånd og havde medlemmer overalt i Hertugdømmerne.

De statspatriotiske følelser beherskede også ganske Hertugdømmernes mest udbredte tidsskrift, »Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte«, der, med en afbrydelse på 8 år, udkom fra 1787 til 1834, og som er en guldgrube til belysning af Hertugdømmernes forhold, skrevet i oplysningstidens ånd. Tidsskriftet virkede for udbredelse af kendskab til dansk sprog og litteratur og bragte løbende anmeldelser af nye danske bøger.

Den rationalistiske og patriotiske tendens holdt sig nogenlunde uændret fra tidsskriftets første til dets sidste årgang. I 1829 bragte det et fædrelandsdigt, hvori det hed:

Dänemark, Dänemark! heiliger Accord
himmlisches Wort!
Schwelle, du pochender Busen, erglühe!
Dänemark, dir rauschte so freudig mein Lied!
Hat Saga Heimat des Ruhms dich genannt,
Du Dänenland,
Ich nenne, Dänemark, dich dankentbrannt!
mein Vaterland!

Den slesvigholstenske historiker Karl Jansen huskede i 1870'erne tydeligt, at han i 1830'erne i en holstensk landsbyskole havde lært at synge digtet »nach anmutender Melodie«.

Men på dette tidspunkt havde en ny indstilling til stat og nation forlængst gjort sig gældende. Årene fra 1814 til 1840 er den periode, hvor slesvigholstenismen vokser frem uden at røkke ved helstatens rammer, uden at stille sig i direkte modsætning til den traditionelle statspatriotisme og – hvad der er vigtigt at lægge mærke til – uden at fortrænge den fra de positioner, den havde vundet.

Forudsætningen for denne nye udvikling er den danske statskatastrofe omkring 1814. Staten gik bankerot, den nye danske valuta var tyve år om at nå op på pari, møntenheden i monarkiet måtte opgives, København stagnerede i årtier og var kun centrum for handelen på Sjælland, medens Hamburg handelsmæssigt og finansielt beherskede ikke blot Hertugdømmerne, men også Jylland og Fyn, så at hamborgske mønter fortrængte de danske til langt op i

Jylland. Norge gik tabt, og Holsten blev en del af det nyoprettede Tyske Forbund. Den strålende danske litteratur fra årtierne omkring århundredskiftet forbenede og fik for en stor del præg af virkelighedsfjern idyldigtning. Al reformlovgivning standsede, og dermed også bestræbelserne for at skabe en centraliseret helstat. I stedet rejste det slesvigholstenske ridderskab sig til en fronde mod den enevældige konge.

Samtidig indvarsledes der i Tyskland en ny udvikling, der viste sig at appellere stærkt til den vågne akademiske ungdom. Under kampen mod Napoleon havde der ytret sig en kraftig nationalfølelse i moderne forstand, og kravet om et frit og enigt Tyskland lød fra alle sider.

I det danske monarki vakte dette råb kun genklang hos nogle få i Tyskland fødte professorer i Kiel. Blandt disse især den højt begavede og passionerede historieprofessor Christoph Friedrich Dahlmann. Han havde stærk tilknytning til Norden. Han var født i Wismar, dengang en svensk besiddelse i Nordtyskland, og havde tilbragt en række ungdomsår i København, hvor hans morbror havde en høj stilling i det slesvigholstenske kancelli. Men det, der prægede ham dybest, var de tyske nationalromantikeres tanker, og i 1809 drog han sammen med digteren Heinrich von Kleist afsted til Wien for at deltage i Østrigs krig mod Napoleon.

I 1815 holdt han på Kiels universitet en festtale i anledning af slaget ved Waterloo. »Deutschland ist da durch sein Volk«, forkyndte han. Denne sætning havde en dobbelt betydning. Den vendte sig for det første mod fyrsterne. Det var ikke dem, men det tyske folk, der konstituerede Tyskland. Heri skjulte sig kravet om en fri forfatning. Men dernæst sagde sætningen, at Tyskland var overalt, hvor der fandtes et tysk folk. Det enkelte individ var en celle i den levende organisme, som nationen udgjorde. Loyaliteten over for staten måtte derfor være noget sekundært. De tyske enkeltstaters eller det tyske forbunds grænser var ikke nødvendigvis Tysklands grænser. Det tyske Holsten var altså først og fremmest et stykke Tyskland, men mere end det: det med Holsten forbundne Slesvig måtte dele skæbne med Holsten.

Denne opfordring til at opgive den altbeherskende helstatspatriotisme til fordel for en tysk nationalfølelse faldt ikke i god jord, selv ikke blandt studenterne. De lo ad Dahlmanns tale, ved vi fra øjenvidner, og fejrede ikke sejren ved Waterloo, men mindet om slaget ved Sehested i 1813, hvor danske tropper havde besejret de allierede. »In Kiel sind die Professoren deutsch und die Studenten dänisch«, skrev digteren Chamisso, da han i 1816 havde opholdt sig i byen.

Langt bedre grobund fandt Dahlmann, da han samtidig gjorde sig til talsmand for en forfatning for Hertugdømmerne. Ved at hævde, at ikke blot Holsten, men også Slesvig kunne gøre krav på en forfatning, medens Kongeriget

med dets Kongelov til evig tid var prisgivet enevælden, stemplede han og hans tilhængere Danmark som en håbløs reaktionær stat, medens fremskridtet havde til huse i Tyskland.

I tidens løb trængte den af Dahlmann forkyndte romantisme ind i adskillige unge, men reaktionen i Det tyske forbund bremsede efter få års forløb den tyske frihedsbevægelse, hvis sejr skulle have været forudsætningen for realiseringen af Dahlmanns drømme, og dertil kom, at han førte forfatningssagen ind i en blindgyde, da han ville skabe en forfatning ved at bygge på det reaktionære ridderskabs middelalderlige adelsprivilegier. Han fik derved ikke alene regeringen til fjende, men isolerede også sagen fra borgerskabet, der ville have været hans naturlige allierede.

Medens de Dahlmann'ske bestræbelser for at udstrække den tyske friheds- og enhedsbevægelse til Hertugdømmerne slog fejl, viste tankerne om Hertugdømmernes samhörighed og selvstændighed sig at have gode vækstbetingelser i det løst sammentømrede danske monarki.

Den vigtigste repræsentant for denne slesvigholstenske separatisme var Dahlmanns universitetskollega, retshistorikeren Niels Falck, der var født i det dansktalende Nordslesvig. Det vigtigste for ham var hans påstand om, at Kongeloven, og dermed enevælden, ikke havde gyldighed i Sønderjylland, thi kun i så fald kunne denne landsdel, i kraft af sin tilknytning til Holsten, gøre sig håb om en forfatning.

Den tyske stats eksistens var uden væsentlig betydning for realiseringen af dette program. Det er betegnende, at Falck, der næsten hvert år besøgte København, kun en enkelt gang foretog en rejse, der førte ham over Elben. I 1819 gav han følgende svar på spørgsmålet »Was wir unter Vaterland verstehen«: »Zunächst meinen wir damit die Herzogtümer Schleswig und Holstein, doch ist der Ausdruck Vaterland weder nach dem Begriffe, den wir damit verbinden, noch nach unserer Gesinnung dergestalt beschränkt, dass die übrigen Teile der dänischen Monarchie davon ausgeschlossen werden«. Det er betegnende, at da slesvigholstenismen i 1830'erne fremtrådte offentligt som en lokal afart af liberalismen, hørte hyldestartikler til Kongerigets liberale til dagens orden i Hertugdømmerne.

I det nordlige Sønderjylland betonedes slesvigholstenerne endnu i 1840'erne Hertugdømmernes tilslutning til det danske monarki. På et stort slesvigholstensk stævne, der i 1843 blev afholdt i Åbenrå som modtræk mod det danske partis første møde på Skamlingsbanken, vagede derfor ikke alene en slesvigholstensk fane, men også to dannebrogssflag over de forsamlede. Det slesvigholstenske blad *Lyna* i Haderslev skrev i november 1844, at det i snævrere forstand opfattede hertugdømmet Slesvig, i videre forstand Slesvig-Holsten og i videste forstand det danske monarki som fædreland.

Den liberale slesvigholstenisme fremstod altså som en slesvigholstensk patriotisme, der samlede sig om de eksisterende og de ønskede fællesinstitutioner i Hertugdømmerne. Den kunne derfor bygge på de forhåndenværende statspatriotiske stemninger og tage dem med i sin tjeneste.

Hertil svarede, at der var en jævn og glidende overgang fra den store del af befolkningen, der fastholdt den gamle helstatsfølelse og lagde vægt på samhørigheden med Danmark, til de lag, der støttede sig til de slesvigholstenske selvstændighedskrav. Forskellen mellem de to tendenser var for en del identisk med forskellen mellem den ældre og den yngre generation, men langt mere betydningsfuld var det sociale og politiske skel. Den gamle statspatriotisme havde betonet kongetroskab og tillid til regeringen, og dens ønsker om forfatningsændringer var stort set tilfredsstillet med indførelsen af de rådgivende stænder i 1834. Den var dermed i overensstemmelse med den fremherskende indstilling i de brede lag, i småborgerskabet og navnlig i bondestanden.

Da der i begyndelsen af 1848 var tale om at give hele det danske monarki en konstitution, forfærdedes man i liberale kredse over bøndernes reaktion. P.C. Koch, der var redaktør af det dansksindede blad i Haderslev, skrev dengang følgende i et fortroligt brev: »Når jeg fortæller folk fra landet, at vi nu får en art konstitution, så bliver de alle ængstelige, som om der hændte landet en ulykke. Idag hørte jeg, at bønderne i Fjelstrup erklærer at ville vove liv og blod for kongen, dersom nogen vil prøve på at indskrænke hans autoritet; thi om noget fler-herskab vil de ikke vide at sige. Denne idé er fremherskende overalt på landet, og jeg tror, den gennemtrænger hele den danske bondestand (han taler om den danske bondestand i Sønderjylland). Den danske bonde ser skævt til enhver uden for hans stand, og det er ham en satisfaktion, at der er en mand over dem, de må respektere lige så meget som han gør det. ... Vi har aldrig villet gøre os nogen klar forestilling om, hvor dybt rodfæstet den kongelige enevoldsmagt er her i Danmark, men den er virkelig *frygtelig* grundfæstet ... Christian den 8. var meget yndet af bonden, men sønnen er næsten mere, og han behøver blot at vinke, så knuser bonden, hvad det skal være«.

Der er sikkert tale om en ensidig skildring af bøndernes indstilling, men det er interessant at konstatere, at sådan opfattede man også bøndernes holdning i Slesvig og Holstens tyske egne. I den proklamation, hvori den provisoriske regering den 24. marts 1848 kundgjorde sin dannelse, finder man to modsigende sætninger: »Vi vil med al kraft tilslutte os Tysklands enheds- og frihedsbestræbelser« – altså en revolutionær parole – og »Landsherrens vilje er ikke mere fri og landet står uden regering«, dvs. et legitimistisk standpunkt. Forklaringen er, at oprørets ledere medtog den forunderlige sætning om »den ufri hertug«, fordi de var overbevist om, at de kun ved at hævde, at de forsvarede kongens rettigheder, ville være i stand til at føre deres aktion til sejr. Ellers

havde vi inden tre dages forløb været i landflygtighed i Hamborg, erklærede Wilhelm Beseler, en af revolutionsregeringens førere.

Den liberale slesvigholstenisme var i modsætning til helstatspatriotismen en udpræget honoratiores-bevægelse. Den havde sin sociale støtte i byernes velstillede borgerskab, især intelligensen, og fra dansk-slesvigsk side blev man ikke træt af at smæde den som et parti af aristokrater og bureaukrater. Dens ideal var en kosmopolitisk liberalisme. Det selvstændige Slesvigholsten, man drømte om, blev holdt sammen af en fælles statsmagt, ikke af et folk. Statens og dannelsens sprog skulle være tysk, fordi man dermed tjente den slesvigholstenske selvstændigheds sag, men i den lavere folkelige sfære, som man sagde, måtte folkesprogene gerne råde i kirke, skole og administration. Det er derfor betegnende, at kulturens og folkets historie, modersmål og bondefrihed næsten ingen rolle spillede i den slesvigholstenske agitation, medens den danske bevægelse ikke kan tænkes uden disse ingredienser. Det, der optog slesvigholstenerne, var navnlig statsretten, og deres kampskrifter er fyldt med indviklede tolkninger af gamle retsdokumenter. Man påberåbte sig ikke folkets ret, men gamle historiske traktater. Den berømte historiker Theodor Mommsen, som stod på slesvigholstenernes venstre fløj, talte i 1848 vredt om »dette parykvæsen« (dieses Zopftum).

Heraf kan man ikke slutte, at slesvigholstenismen var ude af takt med de reale forhold i Hertugdømmerne. Overtagelsen af mange af statspatriotismens elementer, rejsningen af forfatningskravet og ikke mindst afvisningen af det nationale problem gjorde den tværtimod til en form for liberalisme, der var nøje tilpasset Sønderjyllands indviklede og nationalt uafklarede forhold, og med stor tiltrækningskraft i borgerskabet og i den af dette udgåede embedsstand.

I 1836 vakte den dansktalende befolkning i det nordlige Slesvig uventet opmærksomhed omkring sig ved med én røst at kræve dansk øvrighedssprog og retssprog indført. Kravet havde imidlertid intet nationalt sigte. Kun en lille kreds af danske førere søgte at udnytte sprogsagen nationalt. For det store flertal af nordslesvigske bønder drejede det sig om en rent praktisk foranstaltning, der hvilede på en anerkendt menneskeret: det var en urimelighed, at en dansktalende befolkning skulle administreres og dens retssager føres på et sprog, den ikke forstod. De spor af lidenskab, der viste sig under debatten og i den offentlige drøftelse, var af social oprindelse: bønderne krævede, at embedsmændene skulle rette sig efter deres sprog og ikke omvendt. Slesvigholstenerne havde på deres side svært ved at tilslutte sig forslaget, fordi det røkkede ved det slesvigholstenske statssprogs monopolstilling og syntes at forberede en nøjere tilknytning til Danmark. Men den danske forslagsstiller Nis Lorenzen bedyrede, at nordslesvigerne betragtede sig som en uadskillelig del af

hertugdømmet Slesvig og ingenlunde tænkte på at skille sig fra Slesvig-Holsten. Det er betegnende for den politiske situation på dette tidspunkt, at de københavnske liberale med mishag hørte om denne sprogsag, der truede samarbejdet mellem dem og de liberale i hertugdømmerne og dermed svækkede den fælles front mod enevælden.

I 1840 udsendte regeringen et reskript, der gjorde den af stænderne ønskede sproglige reform til lov, men få måneder senere opfordrede den samme stænderforsamling kongen til at ophæve det lige udstedte reskript. Slesvigholsterne begrundede dette usædvanlige skridt med, at de var blevet klar over, at reformen var indledningen til en underminering af Hertugdømmernes statslige uafhængighed. Denne forklaring var ærlig nok. Der var ikke tale om et tysk-nationalt fremstød mod danskheden, men om en dybtgående krise hos det slesvigholstenske parti, der med god grund frygtede for, at den påtænkte slesvigholstenske stat ville blive en umulighed, hvis det fremspirende slesvigiske nationalitetsproblem ikke blev manet i jorden.

I 1842 blev den statspatriotiske underbyggede slesvigholstenisme udsat for en ny og afgørende prøve, da Peter Hiort Lorenzen, der havde været de slesvigholstenske demokraters fører i Sønderjylland, talte dansk i stænderforsamlingen for at hævde det danske sprogs ligeberettigelse med det tyske, der for slesvigholsterne var statssproget og dermed den slesvigholstenske statsdannelses sjæl. Den berømte episode viste slesvigholstenismens uforenelighed med nationalitetskravet, og hvad mere var, den trussel, som de nationale rørelser udgjorde for den danske helstats fortsatte eksistens.

Hiort Lorenzens danske tale har både i den politiske strid og i den historiske forskning spillet en central rolle som udtryk for de dansk-tyske modsætninger, som fra nu af dominerede udviklingen.

Den kan imidlertid også – sammen med protesten mod sprogreskriptet – anskues fra en anden side, som den logiske konsekvens af den fundamentale krisetilstand, hvori den slesvigholstenske bevægelse havde befundet sig siden 1839. I dette år opgav redaktøren af Kieler Correspondenzblatt, den radikale Th. Olshausen, den traditionelle historiske begrundelse af den slesvigholstenske teori og stillede sig på et rent nationalt standpunkt. Han forlod tanken om et selvstændigt Slesvig-Holsten inden for den danske helstat og krævede Holstens tyskhed gjort gældende uden hensyn til det nationalt blandede Sønderjylland. »Deutschland für immer und zuerst – dann Schleswig-Holstein! Von Deutschland hängt unser Schicksal ab«, forkyndte han. Kravet måtte være den nøjeste tilslutning til Det tyske Forbund, og beslutningen herom måtte være hævet over alle indvendinger, hvad enten de påberåbte sig den historiske ret, det politiske fremskridt, eller den materielle fordel. Men dette krav, skrev han, kan Slesvig endnu ikke tilslutte sig. I national henseende er slesvigerne

som sådanne slet intet, og han beklagede den uudslukkelige modvilje, som mange slesvigere stadig nærrede mod »en nærmere forbindelse med vort tyske fædreland«. Hensynet til Holstens tyske nationalitet krævede derfor, at Holsten frigjorde sig for afhængigheden af Slesvig. Den tanke at forene Slesvig med Holsten, men ikke med Det tyske Forbund, var absolut umulig i den nye tid med dens konstitutionelle nationalstater. Slesvig burde derfor forenes med Tyskland, eventuelt efter en national deling.

Det epokegørende ved dette nye program var, at det byggede på nationalitetsprincippet og opgav dannelsen af et Slesvig-Holsten inden for den danske helstat og gjorde realiseringen af et tysk Slesvig-Holsten afhængig af støtte fra den frembrydende tyske enheds- og frihedsbevægelse og det kommende Stortyskland. Hvad der efter Napoleonskrigene viste sig at være nogle få akademikers flygtige drøm, vendte nu tilbage som et uimodståeligt fremskridtskrav, fast forankret i realiteternes grund. For hvert år der gik, styrkedes den liberale og nationale bevægelse i Tyskland, og ønsket om at tilhøre denne kommende europæiske stormagt sætter fra nu af alt andet i skygge hos de slesvigholstenske demokrater. Olshausen skrev til Hiort Lorenzen, at Hertugdømmerne må tilslutte sig den tyske toldforening; Rendsborg bør blive en tysk forbundsfæstning. »Ich glaube Preussen hat ein Interesse dabei, alles dies zu unterstützen«. At forblive ved Danmark er at bevare et enevoldsstyre.

Uden Olshausens fremsættelse af det tysknationale program for Holsten ville Hiort Lorenzen ikke have fremsat de dansknationale krav i Slesvig. Det slesvigholstenske partis store flertal afviste forfærdet dette nyholstenske program, som det blev kaldt. Man turde ikke opgive den retshistoriske argumentation for die Landesrechte, det eneste legale grundlag for kravet om Hertugdømmernes samhörighed og officielle tyskhed, og man vidste, at et flertal af slesvigerne – langt uden for det danske partis rammer – slet ikke ville kunne acceptere en parole om løsrivelse fra Danmark. Resultatet ville uvægerligt være blevet en styrkelse af det danske parti.

Men selv om slesvigholstenerne ikke turde opgive påberåbelsen af die Landesrechte, så viste det sig i løbet af kort tid, at den tysknationale bølge, der syd fra skyllede ind over Hertugdømmerne, var alt for mægtig til, at statspatriotismen kunne overleve i de politisk virksomme kredse, ikke engang med Slesvig-Holsten som genstand.

Kiels universitet udviklede sig fra nu af til et centrum for propaganda for Tysklands enhed og storhed og for Slesvig og Holsten som en bestanddel af Tyskland. Medens en lignende propaganda efter 1815 kun havde appelleret til en lille flok af studenter og professorer, lod akademikernes store flertal i begge Hertugdømmer sig nu rive med af de revolutionære tanker.

Medens Dahlmann i 1815 havde holdt sin Waterloo-tale under studenternes

hånletter, samlede Gustav Droysen i 1843 over tusind begejstrede tilhørere, da han mindedes delingen i Verdun som tusindåret for Tysklands opståen. Opgaven, sagde han, var at skabe ét Tyskland, stort, stærkt, frit.

Droysen var professor i Kiel fra 1840 til 1848, og de åbenhjertige breve, han derfra sendte til venner og bekendte, gør det muligt for os at forfølge den tyske nationalfølelses hurtige sejrsmarch i de indflydelsesrige kredse, som Droysen stod i forbindelse med.

Holstenernes »verwünschter Provinzialismus« irriterede Droysen over al måde. »Unser besonderes Vaterland« var til hans vrede en hjertesag for holstenerne. Da en skåltale for Hertugdømmernes uadskillelighed i 1843 blev modtaget »mit unsäglichem Jauchzen«, kunne han ikke roligt blive siddende, men rejste sig og talte for »unser allgemeines deutsches Vaterland«. Først i 1847, efter udstedelsen af det åbne brev, tør han skrive om »Hertugdømmernes udtalte vilje til at være og forblive tyske«.

Sådanne ord skal imidlertid tages med forsigtighed, thi Droysen var alt andet end en neutral iagttager; han var dybt engageret i det politiske liv og ville med hvert af sine breve agitere og påvirke. Ikke engang hans stærke tysknationale udbrud kan man tage efter deres ordlyd. Droysen følte sig nemlig ikke blot som tysker, men i mindst lige så høj grad som preusser. »Hvad jeg gør, gør jeg i tysk, og det vil her som altid sige i preussisk interesse«.

Droysen stod i forbindelse med preussiske regeringseksponenter og lagde dem på sinde, at det var i Preussens interesse, at denne stat tog sig af Hertugdømmernes sag. I 1847 skriver han, at han ved, at man i udenrigsministeriet i Berlin er blevet klar over, at forholdene er ubeskriveligt gunstige for Preussen.

Vi møder i Droysens breve talrige vidnesbyrd om, at slesvigholstenismen i sin nye, tysknationale tendens ikke blot byggede på det kommende Tysklands ideologiske og politiske magt, men også lagde den største vægt på de materielle fordele, der mentes at blive følgen af, at Hertugdømmerne gik op i Tyskland. Omfanget og betydningen af den protyske propaganda med økonomiske argumenter, som i 1840'erne blev drevet i Hertugdømmerne, undervurderes i almindelighed groft i de historiske fremstillinger af tiden. Ved at betone, at den frie økonomiske forbindelse mod syd var livsvigtig for Hertugdømmerne, ivre for at bevare en toldgrænse ved Kongeåen, forkynde, at det ville få frygtelige følger for Slesvig, hvis det ikke sammen med Holsten blev medlem af den tyske toldforening, fremhæve den hamborgske kurantmønt som god og de danske rigsbankpenge som dårlige, påstå, at Hertugdømmerne finansielt blev udnyttet af Danmark osv. fik man brede befolkningslag i tale, som havde holdt sig uden for den komplicerede strid om rettigheder og forfatning, der i første række angik de få, der havde valgt til stænderforsamlingerne.

Når spørgsmålet om toldforeningen skal afgøres, skrev Droysen i 1845,

»må der ikke længere tøves. Så må det afgøres, om Slesvig skal holde sig til Danmark eller til Tyskland. Thi det er hele arvefølgespørgsmålets kerne. Slesvigs materielle eksistens er helt afhængig af, at det som hidtil forbliver i forbindelse med Hamborg-Tyskland«.

I 1845 havde den tysknationale kurs, som Olshausen havde afstukket, sejret i den slesvigholstenske bevægelse. Med den tyske enhedsbevægelse, Preussens magt og den tyske toldforening i ryggen mente man sig stærk nok til at hugge den gordiske knude over, som det slesvigske problem havde vist sig at være. Fra 1846 krævede man Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund, så at forbindelsen mellem Hertugdømmerne og Danmark dermed blev reduceret til en personalunion.

Med tilslutningen til den tyske nationalbevægelse havde man fået mægtige venner, men samtidig bragt sig selv i en afhængighed af dem, der ikke tillod slesvigholstenerne at betone hensynet til det snævrere fædreland alene ud fra deres egne interesser. Usikkerheden viste sig i, at man fastholdt teorien om de slesvigholstenske landsprivilegier, fordi Slesvigs fremtidige skæbne fremkaldte stigende bekymring.

Sagen var den, at tanken om Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund ikke begejstrede befolkningen i dette hertugdømme. Det nordlige Slesvig var så godt som enstemmigt modstander af tanken, ikke blot det danske parti, men også det slesvigholstenske, hvis nordslesvigske organisation i 1846 vedtog en resolution til fordel for det åbne brev, hvori kongen udtrykte sine hensigter om helstatens bevarelse. Det mellemste Slesvig havde i stor udstrækning holdt sig uden for de slesvigholstenske bestræbelser, men netop i årene før 1848 forberedte man fra dansk side et fremstød i dette dansktalende område. Kun i det sydligste Slesvig nærmede man sig holstenernes indstilling til spørgsmålet.

Dertil kom, at regeringen og det liberale parti i Kongeriget fandt sammen over for den fælles fare, der truede dem begge fra den tyske bevægelses side. Regeringen betonedede derfor Sønderjyllands tilknytning til Kongeriget, og de liberale, der navnlig repræsenterede Københavns bourgeoisie, fandt sammen med købmændene i Slesvigs største by, Flensborg, i en fælles afvisning af Hamborgs økonomiske og politiske herredømme.

Den triumferende tysk-preussiske retning efter 1864 har naturligvis haft interesse i at fortie de stærke statspatriotiske bånd, der endnu i 1848 og 1864 knyttede Slesvig til Danmark, og hverken den danske eller den tyske nationalbevægelse har haft lyst til at se den kendsgerning i øjnene, at store befolkningsgrupper forholdt sig udeltagende i de nationale stridigheder.

Flensborgs helstatstro indstilling har altid været kendt, men for det øvrige Sydslesvigs vedkommende er statspatriotismens betydning for befolkningens politiske holdning kun blevet undersøgt for Nordfrislands vedkommende, dvs.

den sydslesvigske vestkyst mellem Tønder og Husum. Til overraskelse for begge nationale parter kunne den sydslesvigske historiker Johannes Jensen i 1961 påvise, at befolkningen i dette landskab, der gennem århundreder har været styret på tysk og haft tysk kirke- og skolesprog, overvejende havde en helstatstro indstilling før 1848, kun i ringe grad tilsluttede sig slesvigholstenismen og stod ganske fremmed over for Tyskland. Den tyske filosof Friedrich Paulsen, der var født i nærheden af Husum, skrev i sine erindringer, der udkom i 1909, at ingen frisiske bønder i 1850'erne tænkte på en adskillelse fra Danmark, dette land, »mit dem das Herzogtum Schleswig seit grauer Vorzeit verknüpft gelebt hatte«.

Vi har endnu tilbage at se på forholdene i Nordslesvig, hvor befolkningen allerede i 1836 havde forlangt at få det tyske øvrighedssprog afskaffet, en landsdel, som man efter sprogreskriptet af 1840 næsten officielt betegnede som dansk. Selv slesvigholstenerne benyttede her dansk som forretningssprog, og de betonede deres troskab over for det danske monarki. Jeg har nævnt, at den slesvigholstenske forening ikke protesterede mod kongens åbne brev i 1846. Det faldt dog slesvigholstenernes tysk nationale fløj for brystet, og i slutningen af dette år blev der samlet underskrifter på en petition, der under visse betingelser accepterede Slesvigs optagelse i Det tyske Forbund. I Åbenrå sluttede realtvt mange, i alt 131, sig til den stortyske kurs, men det var mere betydningsfuldt, at mange af det slesvigholstenske partis mænd ikke skrev under og dermed forberedte deres overgang til det danske parti. En protysk – ikke blot slesvig-holstensk-retning var i denne by først fremtrådt efter 1840. Vi kan regne med, at situationen har været den samme i de øvrige nordslesvigske byer.

Tilslutningen til slesvigholstenismen må i Nordslesvig ikke fortolkes som en afstandtagen fra den gamle statspatriotisme, men som udtryk for ønsket om at få del i en konstitution.

Denne statspatriotisme var også hjertestykket i det dansksindede parti, der udviklede sig fra omkring 1840, og som vendte sig mod alle tendenser, der kunne svække helstaten. Slesvigholstenerne smædede de som separatister, og de betegnede sig selv som det unitariske parti. Den dansksindede redaktør Fischer beskrev i december 1843 i en oversigtsartikel følgende mål som sit vigtigste: »Hvad nu os selv angår, så vil vi fremdeles med Guds bistand vedblive at forsvare vor danske stats enhed og modarbejde de statsopløsende bestræbelser«. I en anden artikel i dette blad taltes der om at udvikle den praktiske fædrelandskærlighed, den drift at være et gavnligt medlem af statssamfundet. Det svarer til denne rationalistiske indstilling, at Fischer først i anden række nævner »forsvaret af dansk nationalitet og sprog« og på sidstepladsen »tidsmæssige institutioner«. Det er betegnende, at det danske parti slet ikke iværk-

satte nogen kampagne for at få fjernet det tyske sprog i købstædernes administration, kirke og skole, hvor det var enerådende. Forkyndelsen af og den sværmeriske beundring for modersmålet, nationalånden, folkekulturen og det folkelige fællesskab, alle disse romantiske ingredienser, der prægede det 19. århundredes nationalfølelse, spores kun svagt eller slet ikke i den fædrelandsfølelse, de dansksindede i Nordslesvig tilsluttede sig.

Denne statspatriotisme – og dermed mangel på nationalitetsfølelse i vor forstand – har efter alt at dømme også været det bærende i den indstilling til fædrelandet, man møder hos de nordslesvigske bønder.

Jeg skal nøjes med at citere dele af et brev, der viser, hvordan en af de førende nordslesvigske bønder, Hans Andersen Krüger, vurderede de slesvigske bønders holdning til det nationale problem. Krüger var dansk medlem af den slesvigske stænderforsamling og blev efter 1864 det danske partis fører og sad i mange år som danskernes repræsentant i den tyske rigsdag. Få dage efter fjendtlighedernes udbrud i 1848 sendte han den 5. april den nyudnævnte danske krigsminister, demokraten Tscherning, en række råd om, hvordan den danske regering og især den danske hær burde forholde sig over for befolkningen i Slesvig. Det hedder bl.a. i brevet: »Endvidere anser vi det som en fædrelandsk pligt at gøre opmærksom på, at ligesom slesvigholstenerne har sluttet op bag den tyske nationalstats fane for dels at vække sympatier hos det tyske folk for opnåelsen af deres forræderiske hensigter, dels for at skjule deres aristokratiske tendenser, ligeledes har det nationale parti i Danmark og dets få tilhængere i Slesvig ikke bidraget lidet til meningernes forvirring iblandt folket. Det bør aldrig tabes af sigte, at Slesvigs ejendommelighed især består i, at det danner broen mellem to nationaliteter og at det, som følge deraf, ej alene indeslutter to nationaliteter, men også så at sige en tredje, der består i en national farveløshed, ja endvidere, at denne nationale farveløshed, trods al national ophidsning fra begge sider, mere eller mindre udgør slesvigernes særkende«.

»Armeen« – hedder det videre – bør afholde sig fra spørgsmålet »dansk eller tysk« og adoptere det med Hans majestæt Kongens proklamation mere overensstemmende: »Slesviger eller slesvigholstener?«, »Kongen tro eller oprører?« Vi er af den overbvisning, at *da* ej alene middel- men også sydslesvigerne vil antage armeen som venner«.

Hvis man går ud fra, at Krügers vurdering af stemningen i Slesvig er rigtig, og det tror jeg, man kan gøre, vil man se, at man ikke kan tale om en nationalfølelse hos størstedelen af den slesvigske befolkning og slet ikke om et had mellem dansk og tysk. Af statspatriotismen var i hvert fald troskaben mod kongen alle vegne bevaret.

Denne statspatriotisme, der blomstrede omkring 1800, og som i 1848 var

levende nok til, at Krüger foreslog den danske regering at bygge sin politik på den, havde i løbet af 1840'erne optaget væsentlige nye elementer i sig. Den havde oprindeligt udtrykt borgerskabets tilslutning til det danske monarki og dermed altid rummet en vis ufolkelighed. Indskrænket til at gælde »det snævrere fædreland Slesvig-Holsten« bevarede den dette præg, men i Nordslesvig, hvor fædrelandsfølelsen betonedede afstandtagen fra Tyskland, knyttedes denne patriotisme sammen med demokratiske og sociale krav og adskilte sig herefter kun meget lidt fra den nationalfølelse, som vi kender fra det revolutionære Frankrig.

For den danske fører i Åbenrå, Frederik Fischer, var de liberale lig med pengearistokratiet, og dem afskyede han lige så meget som fødselsaristokratiet. En konstitution tillagde han ringe betydning, medens de sociale forhold var det virkelige, som den jævne statsborger kunne og måtte føle sand interesse for. »Vore borgere og bønder, folkets sande kerne, passer frem for alt deres dont, de betragter de politiske bevægelser for størstedelen som noget, der ikke har synderlig betydning for dem, for et skuespil, der opføres af personer, som ikke har andet at bestille«. En lignende indstilling finder man hos Krüger i det nysnævnte brev fra 1848. Han beklager heri, »at man endnu ikke har set en person arresteret, der tilhører adelsstanden, den stand, der fornemmelig er skyld i landets ulykke«.

Jeg sagde indledningsvis, at nogle punkter i mit foredrag ville være diskutabile. Hvad er det for punkter?

Jeg selv er ikke i tvivl om, at min påstand om statspatriotismens sejlivethed vil blive bekræftet, hvis forskningen vil interessere sig for at fremdrage vidnesbyrdene herom. En sådan bestræbelse vil dog støde på to vanskeligheder: for det første har de senere fremherskende nationale retninger ikke gjort noget for at værne om sådanne vidnesbyrd, og for det andet skal disse udtryk for en statspatriotisk indstilling i første række findes i de sjældent skrivende lag af befolkningen.

Dermed har jeg berørt et andet punkt, som jeg er meget sikker på, det nemlig, at nationalismen ikke bryder frem som en bred folkelig bevægelse, men at den tværtimod har sit udspring i det dannede borgerskabs tynde lag. Nationalismen som en folkelig besættelse er et sent fænomen.

Jeg har dernæst i høj grad haft opmærksomheden henvendt på det, jeg har kaldt slesvigholstenismens krise omkring 1840. Fra da af går statspatriotismen i opløsning på slesvigholstensk side, men, så vidt jeg kan se, ikke på grund af de nationale og sproglige problemer i Sønderjylland; det viste sig nemlig i 1848, at man var parat til at tage dem med i købet. Nej, det afgørende nye i udviklingen synes at have været det slesvigholstenske partis tilknytning til den tyske enhedsbevægelse og til Preussen, der havde iøjnefaldende interesser i at

fremme opløsningstendenserne i det danske monarki. Jeg tør næppe kalde denne antagelse en hypotese, men det er givet, at enhver bekræftelse af disse tanker vil gøre et omhyggeligt studium af disse skelsættende år i lyset af den lige fremførte formodning stærkt påkrævet.

Dette fører mig endelig frem til mit sidste punkt. Var Hertugdømmernes løsrivelse fra Danmark en historisk nødvendighed, bedømt ud fra de kræfter, der var virksomme i det danske monarki? Hvis jeg har ret i den antagelse, at det udslagsgivende var den tyske enhedsbevægelse og Preussens interesse i at skaffe Tyskland denne udvidelse, må svaret vist nok blive, at Hertugdømmernes og i hvert fald Sønderjyllands forbliven ved Danmark ville have været mulig. Det kan i denne forbindelse være af interesse at gøre opmærksom på, at det gamle tyske riges tre arvtager-stater, Østtyskland, Vesttyskland og Østrig, kun rummer ét territorium, som ikke udgjorde en bestanddel af Tyskland, som det var i 1806 eller 1866, nemlig Sydslesvig. Hverken den tyske del af Schweiz eller det tysktalende Elsass er derimod tyske provinser.

Japsen, der i sit konsekvente opgør med den idealistiske tradition har opstillet et klart materialistisk alternativ.

Og dog er det ikke alene som nybygger i den sønderjyske historie, han har indlagt sig fortjeneste. I så fald stod og faldt hans arbejder jo med interessen for denne specielle landsdel. Det er korrekt, når han henviser til Sønderjylland som »et af de områder, hvor man med størst udbytte kan studere en typisk europæisk nationalbevægelse«. Med sin materialistiske og i grunden stærkt politisk engagerede tilgang til dette bredere emne, er han en af de få, som har fastholdt det gode i den gamle materialistiske og socialistiske historieskrivning gennem den kolde krig og »afideologiseringen«.

Der er sket meget i 1970'erne. Mange programerklæringer og megen teori med materialistisk og socialistisk fortegn har set dagens lys. Japsen har ikke været upåvirket heraf. Han har forholdt sig velvilligt til de nye bestræbelser og har selv bearbejdet sine teoretiske overvejelser. Men han har fastholdt sit krav om det grundige empiriske arbejde. Efterhånden som de teoretiske bestræbelser stiller lignende krav til sig selv, er det, at Japsen træder ind i billedet som en af de få læremestre i den danske tradition. Derfor er hans arbejde så interessant, og derfor er det af betydning, at et langt otium giver ham tid til at udvikle arbejdet videre både i detaljen og i syntesen.

Bibliografi over Gottlieb Japsens arbejder

- Aabenraa Bys Økonomiske Historie 1850-64. I. (Sønderjyske Aarbøger 1935, s. 1-88).
Aabenraa Bys Økonomiske Historie 1850-64. II. (Sønderjyske Aarbøger 1943, s. 149-202).
Martsdagene 1848 i Aabenraa. (Sønderjyske Årbøger 1960, s. 171-211).
Den nationale udvikling i Åbenrå 1800-1850. (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 23. Åbenrå 1961, 274 s.).
Nyt lys over de slesvigske byers forfatningspetitioner 1816-17. (Sønderjyske Årbøger 1964, s. 310-26).
Danske og tyske historikers syn på Sønderjyllands historie i helstatstiden. Et radioforedrag. (Dansk Udsyn, 44, 1964, s. 137-148).
Anmeldelse af Trap Danmark (5. udg.), Haderslev Amt (1965). (Sønderjyske Årbøger 1966, s. 275-78).
Anmeldelse af Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkriegen. Erinnerungen (1966). (Sønderjyske Årbøger 1967, s. 287-89).
De nordslesvigske sparekasser indtil 1864. Sparekassen for Aabenraa By og Amt: Sparekassen Sønderjylland, Åbenrå. For Sparekassens garantier m.fl. 1968, 92 s. (Indgår i De nordslesvigske sparekassers historie, 1970).
Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 40, 1968. 448 s. (Disputats)).

- Anmeldelse af Trap Danmark, Tønder Amt (1966) og Åbenrå-Sønderborg Amt (1967). (Sønderjyske Årbøger 1968, s. 214-15).
- Anmeldelse af Årbog for Skolehistorie 1967 og 1968. (Sønderjyske Årbøger 1968, s. 219).
- Referat af »Det dansksprogede skolevæsen...« (Magisterbladet, 1969, nr. 4 (20.2.), s. 60).
- Bønderskoler og Øvrighedsskoler. (Diskussion med Troels Fink om »Det dansksprogede skolevæsen...«). (Sønderjyske Årbøger 1969, s. 228-234).
- Anmeldelse af Johs. Jensen: Sønderjysk Mejeriforening gennem 75 år. (1968). (Sønderjyske Årbøger 1969, s. 245-46).
- De nordslesvigske sparekassers historie. (Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 41, Åbenrå 1970, 346 s.).
- Anmeldelse af Olav Christensen: Haderslev Bys Spare- og Lånekasse med billeder til Haderslev bys historie 1819-1969 (1969). (Sønderjyske Årbøger 1970, s. 230-31).
- Anmeldelse af Olav Christensen: Haderslev Handelsstandsforening 1814-1969. (1969). (Sønderjyske Årbøger 1970, s. 230-31).
- Statspatriotisme og nationalfølelse i Sønderjylland før 1848 (1971). (Trykt i dette nr. af Historie).
- Anmeldelse af L.S. Ravn (udg. Poul Kürstein): Lærerne under sprogreskripterne 1851-1864 (1971). (Sønderjyske Årbøger 1971, s. 263-65).
- Anmeldelse af Gerd Callesen: Die Schleswig Frage in den Beziehungen zwischen dänischer und deutscher Sozialdemokratie von 1912 bis 1924 (1970). (Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, Heft 21, Jahrgang 1970). (Sønderjyske Årbøger 1971, s. 269-73).
- Udviklingslinier i sønderjysk skolehistorie fra 1814 til Treårskrigen. (Årbog for Dansk Skolehistorie, 6, 1972, s. 55-72).
- Revolutionen 1848 i Åbenrå. (Bygd, årg. 3, nr. 4, s. 22-24. 1972).
- Debat om Tønder Seminarium før 1848. (Tøndringer samfundets årsskrift 1972, s. 10-26).
- Anmeldelse af Renate Erhardt-Lucht: Die Ideen der Französischen Revolution in Schleswig-Holstein (1969). (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, Band 56). (Sønderjyske Årbøger 1972, s. 200-01).
- Europæiske revolutioner i det 19. århundrede. 1789-1848-1871. (1973). (Duplikeret til brug for rusintroduktion).
- Betragtninger over den danske bevægelse i Nordslesvig. (Sønderjyske Årbøger 1973, s. 63-75).
- Anmeldelse af Jürgen Wetzel: Theodor Lehmann und die nationale Bewegung in Schleswig-Holstein 1856-62. (1971). (Sønderjyske Årbøger 1973, s. 217-18).
- Anmeldelse af Olav Christensen: Toftlund og Omegns Sparekasse 1872-1972 med bidrag til Toftlund sogns historie 1864-1920. (1972). (Sønderjyske Årbøger 1973, s. 228-29).
- Karl Clausen, Århus (Nekrolog). (Sprogforeningens Almanak 1974, s. 125-127).
- Åbenrå Bys Historie, Bd. 3. 1864-1945. (Red. af Johan Hvidtfeldt og P. Kr. Iversen, s. 127-208. 1974). (Afsnittet: Mellem to Krige, 1920-1939, s. 127-208).
- Anmeldelse af Just Rahbek: Dansk militærpolitik fra tronskiftet i 1839 til krigens udbrud i 1848. (Historie, X, 1974, s. 659-60).
- Ein Versuch, eine unangenehme Vergangenheit zu tarnen.* Überlebten die Ideale der Kaiserzeit bei den deutschen Bürgern in Apenrade in der Zeit zwischen den beiden Weltkriegen? (Diskussion med Gerd Callesen om Åbenrå bys historie, bd. 3). (Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig, Heft 33, Jahrgang 1976, s. 47-52).
- Politiske breve fra Thomas Ries. (Udg.). (Sønderjyske Årbøger 1976, s. 115-165).
- Anmeldelse af H. Fangel: Haderslev Bys Historie. 1800-1945. I. (Sønderjyske Årbøger 1976, s. 192-195).
- Tyskheden i Nordslesvig 1864-1914. (Humaniora 1974-76. Beretning fra Statens humanistiske Forskningsråd 1974-76. 1977, s. 132-34).
- Briefe von Bendix Schow (Udg.). (Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Band 102/103, 1977/78, s. 155-164).
- Amtsforstanderinstitutionen i Nordslesvig. (Festskrift til Johan Hvidtfeldt. 1978. s. 189-207).

Anmeldelse af Anders Pontoppidan Thyssen: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland 1815–1850 (1977). (Fortid og Nutid, 1978, s. 459-461).

Dansk og tysk i Sønderjylland fra 1864 til vore dage, 1979. (Historiske kilder redigeret af Rudi Thomsen).

Desuden en række oversættelser fra russisk og tysk.

Statspatriotisme og nationalfølelse i Sønderjylland før 1848

Et foredrag af Gottlieb Japsen

Jeg vil i min forelæsning behandle et emne, der kun sjældent og ret overfladisk er blevet taget op af vore hjemlige historikere. Jeg begiver mig altså ud i temmelig ukendte historiske egne, og hvad jeg har at sige, vil på mange punkter være diskutabelt.

Størsteparten af den historiske litteratur, der blev skrevet i det 19. århundrede, byggede på den antagelse, at nationer var evige kategorier eller dog af en så overvældende betydning, at de samfund, der måtte have eksisteret forud for nationerne, lå uden for historikernes domæne på samme måde som stenøkser og heltesagn. I alle lande og perioder mente man tilsvarende at kunne konstatere en mere eller mindre udpræget nationalfølelse. Alle positive helte handlede ud fra nationale motiver. Grundtvig-tilhængeren Frederik Barfod, der udsendte en Danmarkshistorie i 1853, skrev f.eks. om Niels Ebbesen, som i 1340 af ukendte motiver dræbte den holstenske grev Gert i Randers: »Da var det, Danmarks ædlest Kæmpe rejste sig, den unge Nils Ebbesøn til Norringriis Hovedgaard, hvis Navn skal være helligt og ukrænkeligt, saa længe der slaar et dansk Hjærte«. Adelspersoner, der ikke passede ind i dette skema, folk som Korfits Ulfeldt eller Christian August af Augustenborg, kunne man derfor kun male i de mørkeste farver.

Historikerne af den romantiske skole og deres efterfølgere kunne imidlertid ikke undgå at lægge mærke til, at nationalfølelsen i lange tider ikke havde gjort sig gældende i folkets brede lag, især ikke i bondebefolkningen. Hvor der opstod nationale bevægelser, kom man derfor ind på at tale om national opvågningen. Det kendteste og bedste værk om den danske nationalbevægelses første tiår i Sønderjylland, perioden 1838–1848, kom derfor til at hedde »Da Sønderjylland vaagnede«. Nationen – eller dele af den – havde altså ligget i dvale, men nu, i det 19. århundrede, vågnede den op til nyt liv.

Dette romantiske historiesyn tjente til at underbygge grundlæggende politiske krav i det 19. århundrede. I Norge gjaldt det om at hævde, at den norske